

GRÓF ANDRÁS S Y GYULA

**KINEK BÚNE A
HÁBORÚ?**

I. FEJEZET.

Ausztria-Magyarország.

Valamely állam eljárásának megítélésénél nem az a legfontosabb kérdés, hogy melyiknek volt a diplomáciai mérkőzés utolsó incidensénél igaza, hanem az, hogy melyiknek voltak olyan létérdekei kockán, amelyekért háborút indítani szabad s amelyet nem lehetett békés úton biztosítani.

Így a krimi háború jogos volta nem attól függött, hogy kinek volt igaza a jeruzsálemi templomokra vonatkozó követelésekben, hanem attól, hogy elég nagyok voltak-e azok az angol és francia érdekek, amelyet Miklós cár keleti szupremáciája fenyegetett, ahhoz, hogy ellene háborút folytassanak.

A hetvenediki német-francia háború jogosultságának, megítélése sem attól függ, hogy a spanyol trón kandidációja ügyében kinek volt igaza, s az emsi sétatéren megsértette-e I. Vilmos Benedettit, hanem attól, hogy szabad volt-e háborút folytatni a német egység biztosításáért, vagy lehetett-e ezt a célt háború nélkül elérni?

A jelenlegi háború jogosultságának kérdését sem az dönti el, vajjon helyes volt-e az a követelésünk, hogy bizonyos esetekben közegeink a szerb határokon belül is működjenek, hanem attól, hogy vannak-e

olyan nagy vitális érdekeink kockán, amelyekért a modern háború iszonyait is el lehet fogadni?

Főleg e kérdés tisztázását kívánom jelen dolgozattal előmozdítani, de a végső incidensek méltatására is ki fogok terjeszkedni.

A háború igazi oka Oroszország keleti ambíciója, amely olyan régi, mint nagyhatalmi állása, és amely régóta Damokles-kardként lóg fejkünk felett. Ennek az ambíciónak alapja a geografikus helyzetben, ethnografikus és történelmi nagy tényekben rejlik és ezért, ámbár néha háttérbe szorult, mégis mindig benne élt az orosz néplélekben és minden moszkovita siker és minden belső gyengülés kísérője volt. Az erő benne kereste érvényesülését és a gyengeséggel járó elégedetlenség levezetőcsatornáját.

Ez az ambíció hevítette már Nagy Péter cárt, aki alig közelíti meg a Fekete-tenger partjait, máris Törökország megbuktatásának gondolatával foglalkozik és e céljára a keleti fajrokonságot és vallási kapcsolatot akarja kihasználni.

Ugyanez az ideál irányította II. Katalin cárnőt is, aki arról álmodozik, hogy Konstantinápolyban unokáját, a dunai fejedelemségekben kegyencét helyezze el, hogy a tengerszorosokat uralja, a görög népet fellázza a török ellen s aki a kücsük-kajnárdsi békében ürügyet szerez arra, hogy a törökországi keresztények protektorátusát követelje és hogy Törökország belügyeibe avatkozzék.

Eleven életet élt a nagy keleti birodalom gondolata I. Sándor cár idejében is, aki Napóleonnal meg egyezik a Balkán-félsziget felosztása felett, a dunai fejedelemségeket tényleg meghódítja és mohó tetteket vet egész Konstantinápolyig.

A megvalósuláshoz talán a legközelebb I. Miklós cár idejében jut a moszkovita ambíció, amikor a cár győzelmes hadjárat után protekciója alá veszi a török birodalmat, amikor flottája és serege Konstantinápoly vidékén tanyázik, amikor a dunai fejedelemségeken elismert protekturátust gyakorolt, Szerbiában dominált, amikor a tengersizorosokat teljesen uralta. A st. stefanói békénél újra közel voltak már az oroszok terveik megvalósításához. II. Sándor cár több éves katonai megszállás alatt végleg orosz provinciává véli alakíthatni az általa megteremtett nagy Bulgáriát, amely az orosz szupremáciát Konstantinápoly közvetlen közeléig vinné.

A megcsönkített és a megszállás éveit alatt hadműveleti alapul szolgáló Romániát is teljesen az orosz befolyás alatt gondolja tarthatni, úgy hogy orosz protektorátussá vált volna a Balkán nagy része.

S az a protekció, amely után a cárok sóvárogtak, a feltétlen uralmat jelentette, olyan viszonyt, amelyben a védenc rabszolgává vált.

Korán érezteti egoizmusát a hatalmas cár! II. Katalin cserben hagyja a fellázított görögöket; I. Sándor a szerbeket. S a szerbeket kezdetől szolgaságban akarják tartani; az Obrenovicsok örökjogát sokáig ellenzik. Ugyanazt a minisztert, *Garaschanint*, akit egyszer elcsapattak, máskor kineveztetik.*

Milos fejedelem ellenállása ellenére Szerbiára oktrojálnak egy káros alkotmányt.

Románia is nem egyszer érezte az oroszok vasmarkát, legutóbb az 1876-78-iki hadjáratban. Gort-

* Garaschaninnak 1853-ban elbocsátását. 1867-ben pedig visszahelyezését követelik.

sakov már a háború előtt kijelentette, hogy Románia neutralitását respektálni nem fogja és hadi bázisul fogja azt használni akarata ellenére is. Romániával Oroszország azt készült tenni, amit ma Belgiumra vonatkozólag a németektől olyan rossznéven vesz.

S még a háborúban is érezteti a románokkal, hogy alárendelt szerepre valók. Nem akarja, hogy a biztosan várt könnyű győzelem dicsőségében a román hadsereg is részesüljön, csak azt a feladatot tűzték számára ki, hogy a török foglyokat őrizze. Az oroszok csak akkor szánták el magukat, arra, hogy Románia seregével úgy bánjanak, mint szövetségessel ülik, amikor Plevnánál megszorultak. A győzelem után azonban gyorsan megfélemlítettek az illő háláról s arra kényszerítették Romániát, hogy Bessarábiát adja Oroszországnak és érte cserébe a Dobrudsát fogadja el, ámbar a háborút megelőző egyezségben Románia integritását garantírozták. Románia feljajdul és tiltakozik. De a cár nem tréfál és azzal fenyegetődött, hogy azt a román hadsereget, amely Plevnánál megmentette, egyszerűen le fogja fegyverezni.

Érdekesen világitja meg az orosz felfogást Gortskovnak ezidőben (1878 február 12.) Andrásyhoz írt memoranduma, amelyben az erkölcsi felháborodás hangján fejt ki, hogy Románia: «dont l'existence même est une violation de tous les protocoles de la diplomatie, se dispose à revindiquer une indépendance complète à l'ombre des victoires de la Russie.»*

Ne hozakodjanak elő azzal, – folytatja az orosz kancellár – hogy a területi integritás garantírozása

* «amelynek léte maga a diplomácia összes jegyzőkönyveinek megsértése, Oroszország győzelmeinek nyomán teljes függetlenséget követel magának».

nélkül nem csatlakoztak volna Oroszországhoz, mert igen jól tudják, hogy ebben az esetben Oroszország «tout passé outre à leur opposition»* és Bomániát török területnek tekintette volna. Gúnyként hat, hogy Gortsakov az integritásra vonatkozó ígérését úgy magyarázza, hogy csak arra az esetre szól, ha legyőzött volna, a közösen kivívott győzelem esete azonban nem vonatkozhatik.

Az orosz protekció jelentőségét és jellegét III. Sándor Bulgáriával való elbánása is megfelelően világította meg.

Ámbár az oroszok annyiszor kérkedtek azzal, hogy Bulgária szabadságáért harcoltak, amint ez e szabadsággal élni akart, bebizonyították, hogy sohasem szándékoztak önálló bolgár nemzetet megteremteni, hanem kizárólag csak arra gondoltak, hogy engedelmes szolgát bírjanak Konstantinápoly közelében, aki a szultánt megfelelő alávetettségben tartja.

Battenberg hercegtől azt követelték, hogy orosz minisztereket alkalmazzon, és amikor a fejedelem azokat a minisztereket elbocsájtotta, akik nem az ő érdekeit szolgálták, hanem a cárét, akkor ezzel elvesztette a protektor legmagasabb kegyét. S véglegesen a fejedelem ellen fordult II. Miklós, amikor megkérdezése nélkül meri Keletruméliát magához csatolni. Haragjában megfedkezik birodalmának múltjáról. A st. stefanoi békében Oroszország teremtette meg a Nagy-Bulgáriát, és amikor a hatalmak a berlini kongresszus előtt szóba hozták a töröktől kicsikart Nagy-Bulgária kettéosztását, Gortsakov azt írja, hogy az egy nemzet kivégzése volna.

* «ellentállásán túltette volna magát».

Most hajlandó a megsemmisítő ítéletet fentartani, csak azért, mert a fejedeleni az orosz gyámkodástól független akaratot mert bizonyítani. S az orosz hatalmi vágyat jellemzi, hogy amikor Battenberg az Uniót kimondja, még érvényben van az a megállapodás, a melyet Giers Kálnokyval létesített 1881-ben és 1884-ben három évre meghosszabbított, amely biztosítja, hogy Ausztria-Magyarország nem fog kifogást emelni az Unió ellen, úgy hogy az Unióval Battenberg olyan célokat szolgált, amelyek Oroszországi is voltak. A fejedelem hibája csak az volt, hogy az orosz gondolatot nem megbízásból és nem orosz utasítás szerint hajtotta végre, hanem önállóan. S ez elég volt arra, hogy a cár saját munkájának helyreállítása ellen állást foglaljon. III. Sándor, a legitimitás elvének előharcosa, az autokrata, akinek atyja és elődje gyilkosság áldozatává vált, hatalmi ösztönből annyira megfélemedezik magáról, hogy a katonai összeesküvést, tehát a hűtlenségnek a legveszélyesebb és legerőtelendőbb nemét vette védelme alá s nem engedte, hogy azok, akik haduruk és fejedelmük ellen szentségtörő kezüket emelték, a jogos büntetésben részesüljenek.

Az orosz üldözés kérlelhetetlenségét Battenberg alázatossága sem szünteti meg. A fejedelem azt a hibát követte el, hogy állását a cár rendelkezésére bocsátotta, akinek rideg válasza volt, hogy «mondjon le».

Ennek meg is kellett történnie és Sándor fejedelem bukása örök emléke marad annak a szabadságnak, amelyet az orosz protekció az általa védett népeknek megenged.

De Battenberg bukása sem jelentette Bulgária szenvedéseinek végét.

Oroszország teljesen a kezébe akarta venni Bulgária kormányzatát, és orosz tábornokra akarta bízni a hatalmat; Coburgot, az új fejedelmet el nem ismerte s a törököt arra biztatta, hogy megbüntesse a fejedelmet, aki orosz akarat ellenére merte népét boldogítani. A cár megint odáig megy – hogy összeesküvőket és gyilkosokat akar megmenteni.

Az orosz ambíció célja tehát kezdettől mindvégig egy és ugyanaz volt: uralom az egész Balkánon. Ignatiev, az utolsó orosz-török háború értelmi szerzője, a nagy befolyású államférfi most megjelenő nagyérdekű emlékirataiban akként fejezi ki Oroszország ezen immár több évszázados törekvését, hogy fel kell ugyan szabadítani a keresztény népeket, de Oroszország igazi célja csak az lehet, hogy a felszabadított népek «politikai eszközök legyenek» és hogy az összes szlávok <<egy közös diplomáciai és gazdasági irányzatnak legyenek alárendelve>>: a cár akaratának.

«Csakis ezen cél elérése végett hozhat Oroszország az ő érdekükben áldozatokat és gondoskodhatik felszabadításukról és megszilárdításukról. Az eszközt célnak tekinteni, vagyis a szlávok felszabadítását tartani szem előtt, aztán megengedni, hogy egy oroszellenes politika szolgálatába álljanak és a humanisztikus sikerrel beérni (mondja az önzetlen nagy szlavofil): részünkről határozottan rosszalando eljárás volna.»

Az ilyen orosz ambíció nagy veszéllyel járt reánk nézve mindig. Tudni lehetett, hogy amint Oroszország lábát a Balkánon bárhol megvetette, azon vallási és nemzeti kapocsnál fogva, amely neki ott erőt ad, és azon nimbusznál fogva, amelyei önző célú, de keresztény népek javára is szolgáló háborúval

szerzett Oroszország, hatalma melyebb gyökeret fogna verni, mint bármily más idegen hatalomé és hogy befolyása a mi tőzsomszédságunkban levő Balkán nyugati részét is meg fogja közelíteni. Sőt biztos volt az is, hogy a nálunk rég létező és veszélyes délszláv izgatásnak az oroszok balkáni szupremáciája és a vei ti járó szláv propagandája fokozott centrifugális erőt adna és hogy amint a cári hatalom befészkelte magát a Balkánon, bomlasztó befolyása a mi határainkon belül is érezhetővé fog válni. Oroszország nem állhatna meg a Balkánon elért eredménynél. Amint ott uralkodik, nálunk is hasonló uralomra kellene törekednie, nálunk is mozgásba kellene hoznia azokat az erőket, amelyekkel ott dolgozott: a vallási és nemzeti közösséget. Hagyományai is ez irányba terelnék. Már Péter cár kezdi az érintkezést a nálunk letelepedett szerbekkel és Ignatiev világosan megírja, hogy Oroszországnak nálunk is a szlávok vezetésére kell törekednie: «A régi centralisztikus Ausztria, amely igyekezett előbbi állását Németországban és Olaszországban megőrizni, – mondja meimóirejaiban őszintén ez államférfi – könnyen lehetne a mi szövetségünk. De a dualisztikus Ausztria, amely az aegéitengerhez akar eljutni (!) és egy keleti Habsburgbirodalmat akar teremteni, amely a szláv népeket elnyomja és az elsőséget a magyaroknak és lengyeleknek engedi át, ez az Ausztria a mi legfőbb vetélytársunk és ellenségünk, mellyel előbb-utóbb élet-halálharcot kell megvívnunk a hegemoniáért a közeli keleten, Oroszország egységéért és integritásáért és azért, hogy megtarthassuk Oroszországnak az orthoxia és a legszámosabb és a leghatalmasabb szláv faj képviselőjének több százados munka által szer-

zett és a Mindenható által neki rendelt állását. Az osztrák és török szlávoknak a mi szövetségeseinkké és a mi politikánk eszközévé kell lenniök a németség ellen».

S a mostani háború eseményei mutatják, hogy az orosz kormány meg is tett mindent, hogy Ignatiev ezen kívánsága valóra váljék, hogy a guruló rubelek a szláv testvériség szolgálatában már régóta dolgoznak nálunk is, ép úgy a galíciai ruthének, mint a szerbek között.

Stratégiaiilag is végzetes helyzetbe kerülnénk, ha megvalósulna az orosz szupremácia a Keleten, amely mindig két. tűz közé vehetne.

Az a teljes átölelés, amelyben ellenségeink már jelenleg is részesítenek, feltétlenül halálossá válnék, ha jobban szervezett erők állanának rendelkezésére. Csak hadseregünk vitézsége és erkölcsi fölényünk ment meg már ma is attól a veszélytől, amelyet a túl-hosszan túrt hátrányos politikai helyzet zúdit reánk.

Ezt a helyzetet teljesen túrhetetlenné tette, hogy az orosz ambíció az utóbbi években a reánk legveszélyesebb irányt vette. A 80-as években Oroszország főleg Bulgáriában és a Balkán félsziget keleti részében törekedett hatalmát megszilárdítani, ma tözsomszédáságunkban, a Balkán nyugati részén a mi határaink közé ékelt Szerbiában kereste és találta meg «politikai eszközeit», amelyeket Ignatiev keresett.

Az orosz ambíció ezzel egyenesen ellenünk irányított élt nyert. Amíg Bulgária felé gravitált, a veszély inkább csak közvetett volt és abból származott, hogy ha Bulgáriában megveti a lábát, akkor előreláthatólag majd a mi határainkat is meg fogja közelíteni domináló befolyása, amint azonban ambíciója Szerbia-

ban érvényesül. az közvetlenül minket fenyegetett. A bulgáriai orosz szupremácia éle a török és talán az angol ellen volt irányítva azzal a célzattal, hogy a tengerszorosokat feltétlen uralma alá vesse; a Szerbiában meggyökeredzett orosz protektorátus ellenben természetesen és elsősorban a mi integritásunkat veszélyeztette.

Az orosz politika, tudatában is volt ennek a nagy különbségnek. Az orosz politika mindig tudta, hogy befolyásának Szerbiára, és Bosznia-Hercegovinára való kiterjesztése összeütközésre vezet, igen gyakran remélte, hogy ezen részek átengedése által velünk való békés megegyezés útján szerezheti meg a Balkán keleti részét.

A hatalmi sphaerák megosztása, parallel akció és parallel hódítások gondolata olyan régi, mint a. keleti kérdés, természetesen mindig azzal a hátsó gondolattal, hogy miután az osztozkodás megkönnyítette a török letörését, az orosz befolyás szolgálatában álló nagy eszközökkel a mi befolyásunkkal is végezni fog.

Ilyen osztozkodási ajánlatot kínál már Lengyelország első felosztása alkalmával Párin Kaunitzknak. II. Józsefet hasonló tervezgetésekkel törekedett II. Katalin, a nagy álmódózt, a. finom női diplomata, megnyerni. I. Napoleon idejében Sándor cár is olyan megosztási tervekkel foglalkozott, amely nekünk juttatta volna Szerbiát. A krími háborút megelőzőleg az orosz minket arra szólít fel, hogy vonuljunk be Szerbiába és Boszniába, míg ő a dunai fejedelemségeket szállja meg.

Az utolsó török-orosz háborúban az orosz kormány egyik alapgondolata szintén az volt, hogy a Balkánon a hatalmi sphaerákat akként osszuk meg, hogy Szer-

biában és Szerbiától nyugatra a mi befolyásunk domináljon, az övé pedig a Kelet felé terjedjen. Ez a gondolat vezette Gortsakovot, amikor 1875-ben Reichstadtban Andrásy Gyulával abban állapodott meg, hogy a török birodalom teljes össze-omlása esetében Szerbia régi ambíciójának tárgyát, Boszniát, mi kapjuk meg, annak, a protektort jellemző, különös hangsúlyozása mellett, hogy ezt a megegyezést főleg Szerbia és Montenegró előtt titokban kell tartani.

1876-ban, amikor Szerbia már háborúban volt, nagyrészt orosz izgatások következtében Törökországgal, a cár sajátkezű levélben ajánlja fel nekünk szövetségét azzal, hogy mi vonuljunk be Boszniába, amikor az-oroszok Bulgáriába vonulnak.

E levél által megindult tárgyalásban tényleg létre is jött az a megegyezés, amelyben Oroszország lemondott a Balkán nyugati részén való működésről, belenyugodott Bosznia és Hercegovina anektálásába és abba, hogy hadaival Szerbiát nem érinti, mi pedig neutralitást ígértünk és azt, hogy máskülönben nem korlátozzuk Oroszország hadműködését. A háború végén a st. stefanói béke előtt ismét felajánlja nekünk az orosz kormány Boszniát és Hercegovinát, dacára, hogy Szerbia aktíve segített a hadjáratban, annak hangsúlyozása mellett, hogy maradjunk végleg ott akkor is, ha az ő hadai kivonulnak Bulgáriából. S a st. stefanói béke után a cár Berchtoldheini katonai attasénknak azzal bizonyította lojalitását, hogy a nyugati Balkánon a mi hatalmi spheránkat érintetlen hagyta. (1878 február 25.)

Bismarck maga is abban a véleményben volt, hogy mi megbékélhetünk Oroszország Bulgáriában gyakorolt szupremáciájával, ha a mienk Szerbiában

biztosítva van, sőt ő a berlini szerződésnek azt az értelmezést adta, hogy a hatalmi sphaerakat a Balkánon meg akarta osztani Oroszország és mi köztünk akként, hogy a nyugati rész Ausztria-Magyarország, a keleti rész Oroszország befolyása alatt álljon. S olyan állandó gondolata az orosz politikának, hogy a nagyszerb remények feláldozása által törekedjék a Balkán keleti részén magának szabad kezet nyerni, hogy 1881-ben és 1884-ben Giers újból olyan megegyezést létesített Kálnokyval, amelyben hozzájárult az annexióhoz és ennek fejében bizonyos akciószabadságot nyer a Balkán-félsziget keleti részén.

S ugyanez az alapgondolat érvényesült, amikor Isvolsky Buchlauban elfogadta az okkupált tartományok általunk való annexióját, Aehrenthal pedig azt ígérte, hogy a tengerszorosok kérdésének revíziója ellen nem emel kifogást.

E tervezetéseket, ez osztozkodási ajánlatok mind abból a tudatból indultak ki, hogy reánk nézve a Balkán északnyugati része olyan noli me tangeret képez, amelyhez Oroszország provokálásunk nélkül nem is nyúlhat, hogy a velünk való béke lehetetlen, amint Oroszország hatalmi sphaeráját a mi tószomszédságunkban levő Szerbiára kiterjeszti, hogy másrészt Oroszország könnyebben mondhat le Szerbiára gyakorolt befolyásáról és a Balkán nyugati részéről, mint a keleti részéről és arról a befolyásról, amelyet a politika gazdasági fejlődésére olyan döntő fontosságú Fekete-tenger mentén akar gyakorolni.

Amint tehát Oroszország Szerbiát vette legkülönösebb protekciója alá és Szerbia szövetségére alapította keleti politikáját, nyilvánvalóvá vált, hogy el van szánva a velünk való összeütközésre.

És Oroszország ezen támadó tendenciáját annál félreismerhetetlenebbé tette, hogy Szerbia épen az orosz pártfogás korában ellenünk folyton növekvő ellenségeskedést tanúsított anélkül, hogy ez az orosz barátságot gyengítette volna, úgy hogy Oroszországnak vele való benső viszonya a mi tudatos és folytonos provokálásunk volt. A háború elkerülhetlenné vált, amint az orosz barátság az orosz pártfogás fennhangú hirdetése mellett üzte Pasics nagyszerb üzelmeit.

Nem tagadom, hogy mi is hibákat követtünk el Szerbiához való viszonyunkban, de kétségtelen, hogy mi, a nagyobb állam, nem akartunk hódítani Szerbia rovására, hanem a kisebb állam akart a mi rovásunkra terjeszkedni.

Az első nagy összeütközés közöttünk és a szerbek között az annexió alkalmával történt, de nem az annexió miatt, amely csak kiélesítette a létező ellentétet. Sőt az annexió egyenes következménye volt a szerb mozgalomnak és vezető köreink azon meggyőződésének, hogy mindaddig nem lehet a növekvő szerb propagandát elfojtani, míg közjogi helyzetünk véglegesen, nemzetközileg tisztázva nincs. Azt állította az akkori boszniai kormány, hogy a délszláv izgatást azon híresztelés könnyíti meg, hogy Bosznia és Hercegovina csak ideiglenesen van kormányzatunkra bízva és hogy az európai mandátum nemsokára lejár, mert célja tárgytalanná vált.

Ezeknek a híreszteléseknek, ezen izgatásnak akarta az annexió útját állani.

De épen ezért fokozott elkeseredést is szült. Utána oly kihívó magatartást tanúsított az egész szerb nemzet, a hivatalos és a nemhivatalos egyaránt,

amely talán egyedül áll egymással békében élő szomszédok között. Az akkori külügyminiszter, aki pedig legbékésebb szerb politikus volt, a következőket mondta: «haborúság nélkül jelentem ki ezen a helyen, épen mint a szerb külpolitikáért felelős miniszter, hogy a napokban teremtett helyzetben a szerb nemzeti programú Bosznia és Hercegovina felszabadítását követeli».

Igaz, hogy a külügyminiszter hajlandó volt ideiglenesen, átmeneti megoldással is nagy kegyesen megelégedni, de ennek a jelentőségét és ennek az átmenetnek a célját világosan magyarázza a következő kijelentés: «A Száváig és a Dunáig, ámbár ezen folyókon túl is sok millió szerb él, Ausztria barátunk lehet; a Száva, jobb partján, Boszniában és Hercegovinában Ausztria reánk nézve örökös veszély és állandó fenyegetés. Bosznia és Hercegovina birtokbavételével Szerbiának az Adriától való elszorításával, azáltal, hogy megakadályozta Montenegró és közöttünk való össze⁴ függést: Ausztria-Magyarország minket és az egész szerb fajt a közelebbi, vagy valamivel távolabbi jövőben óriási harcba, élet-halál harcba szorítja».

Miután több más pártvezér és vezérférfi, hasonló értelemben nyilatkozott és kijelentette, hogy Ausztria-Magyarország csak akkor lehet barát, ha megszűnnék nagyhatalom lenni és a keleti Svájc szerepét venné át, hogy a nemzeti ideálok védelmére meg kell alkotni a balkáni szövetséget, hogy fegyverkezni kell és készülni kell arra a hősi küzdelemre, amely elkerülhetetlen, a skupstina Basics javaslatára azt a határozatot hozta: «Azon beszéd meghallgatása és tudomásul vétele után, amelyben a külügyminiszter megígérte, hogy a királyi kormány mindent meg fog tenni

és egész erejével azon lesz, hogy a berlini szerződés revíziójánál Szerbia és Montenegró politikai és nemzetgazdasági függetlensége biztosíttassék, kijelenti az országgyűlés a maga részéről, hogy meggyőződése szerint ezen célt csak akkor lehet elérni, ha Bosznia és Hercegovina azt a nemzetközi helyzetet fogja nyerni, hogy a török szultán ő felségének szuverenitása alá rendelt hűbérhercegség legyen, a nagyhatalmak garanciája alatt, és ha az összefüggés Szerbia és Montenegró között Bosznia és Hercegovinán át el lesz érve, annak a biztosításával, hogy Szerbia árúcikkeit az összes vasutakon minden irányban, minden állam felé szabadon vihesse ki».*

Báró Aehrenthal szívós erélyén azonban megtört a szerb támadás. Európa tudomásul vette az annexiót s Szerbia visszavette a tiltakozást, megígérte, hogy nem tesz semmit az annexió ellen és jó szomszédságot tart velünk.

Egy ideig be is tartotta ezen ígérését, de nem-sokáig. Az előre jelzett módon szakadatlan fegyverkezett, megcsinálta a Balkán-szövetséget, részben ellenünk való éllel, megtámadta Törökországot, majd legyőzte Bulgáriát, de minket sem felejtett el. A török hadjárat alatt emelt követelése újra összeütközésbe hozta monarchiánkkal, ami a két győzelmes hadjárat» által nagy mértékben megerősödött sovinizmussal együtt új tápot adott a régi gyűlöletnek és újra napirendre tűzte Bosznia és Hercegovina kérdését, újra, megindította azt a földalatti aknamunkát, amely a szerajevói rémtetthez vezetett.

Ezen egész idő alatt Belgrád a monarchia és ural-

* «Die serbische Frage» Georgevisch serbischer Ministerpräsident a, D.

kodója állandó szidalmazásának helye és messzeágazó
 összeesküvések fészke volt. A szerbajkú alattvalóink
 körében különböző egyesület, az Omladina, a Narodna
 a Slovenski Jug, a Sokol stb. állandó propagandát
 csinál a forradalomra. A szerbajkú ifjúságot kultúr-
 célból Belgrádba viszik, féláron utaztatják az ország-
 ban és ott gyűléssel telítik a Habsburg-dinasztia,
 a monarchia, a német és a magyar nemzet iránt.
 Katonatisztek a szent háborúról beszélnek előttük.
 Sajtóban és kéz alatt évek óta terjesztik azt a tant,
 hogy attentatumok révén terrorizálni kell az osztrák
 és a magyar társadalmat és elő kell készíteni a forra-
 dalmat; titokban és nyilvánosan hirdetik, hogy gyenge
 lesz a szerb nemzet, míg meg van osztva és hogy csak
 vérrel és tűzzel egyesülhet a szabadság jegyében.

Évek óta számtalan rendőri beavatkozás, bün-
 tetés, felségsértési per folyt ezen mozgalom elfojtá-
 sára épügy Dalmáciában, mint Horvátországban,
 Bosznia-Hercegovinában és nálunk a szerblakta ma-
 gyar megyékben, de e rendszabályok nem vezettek
 célhoz, mert a tőzsomszédságban védelemre találtak
 a forradalmi üzemek.

Sok merénylet kíséreltetett meg és hajtattott végre.
 Az utóbbi években Cuvaj adminisztrátor, Skerlecz bán,
 Varesanin hadtestparancsnok ellen történtek merény-
 letek. A merénylők mind fennen hirdették, hogy cél-
 juk a délszláv felszabadítás. A trónörökös ellen tör-
 tént merénylet, a merényletek és agitációk ezen lán-
 colatának természetyszerű következménye. S ennél a
 szerb társadalom és a szerb királyság állami szerve-
 zetei közreműködtek. Magasrangú tisztok, tanárok,
 pénzügyőrök, határrendőrök összműködése mellett ké-
 szül elő az utálatos merénylet, sőt egyik merénylő

azt állítja, hogy az egyik királyi herceggel is érintkezett. A fegyvereket a katonai arzenálból kapták. Cabrinovic, az egyik merénylő, a végtárgyalásnál bünbánóan mondja, hogy nem ő akarta a gyilkosságot, hanem Szerbia, a szerb társadalom. Ő azt hitte, hogy jót tesz és dicsőséget szerez, amikor látta a gyilkosság ünneplését. S a gyilkosság után a szerb kormány nem tartja szükségesnek azonnal a maga részéről a legerélyesebb lépéseket megtenni hasonló bűntények megelőzése s az esetleges bűnösök kézrekerítése céljából. Azon társulatok felfüggesztését sem rendeli el, amelyek agitációs működését mindenki ismerte Szerbiában és nálunk, hanem bevárja ultimátumunkat s akkor is szuverenitásának ürügyét tolja elő, amelynek védelme alatti már annyi bűnös merénylet készült.

S ezen agitációt az orosz óriás a szláv érzés nevében védelmébe vette. Hartwig orosz követ, a délszláv mozgalom lelke volt, sokat láthatott, sokat tudhatott és mindent eltűrt.

S Oroszország akkor is Szerbia mellé állt, amikor fejedelmi vért ontott a forradalmi propaganda. Ámbár mi kijelentettük, hogy nem akarunk hódítani Szerbia rovására, Sasonov azonnal hangsúlyozta, hogy nem engedheti, hogy Szerbia leveressék és nem hagyhatja cserben védencét. Egyszóval a cári kormány minden tiltakozása ellenére tényleg szolidaritást vállalt a nagyszerb üzelmekkel és ott, ahol befolyása már magában véve nagy veszélyt jelentett számunkra, ott olyan agresszív, offenzív politikát engedett meg, sőt védett, amely még hatalmas pártfogása nélkül is veszélyeztette a monarchia belső szilárdságát.

Szerbia orosz védelem alatt felvetette egyikét azon kérdéseknek, amelyeket csak vér képes megoldani.

dani, amikor fenhargon hirdette és kijelentette, hogy Ausztria-Magyarországhoz tartozó területek meghódítása nélkül léte nincs biztosítva és amikor megengedte, hogy társadalma nálunk forradalomra izgasson.

Ezt a helyzetet nem tűrhetjük el tovább, nemcsak jogunk, hanem kötelességünk volt leszámolni vele, összetörni azt az ellenséges gyűrűt, amely körülöttünk elhelyezkedett és minket az első kedvező percben megfojtani készült.

Ezzel szemben minden jelentőségét elveszíti ellenünk emelt azon vád, hogy háborút Szerbia szuverenitását sértő olyan túlzott követelések támasztásával idéztük elő, amelyeket Péter király nem fogadhatott el.

Nem első eset, hogy egyik állam a másiknak kormányzati ügyeibe avatkozik. Az orosz kormány, úgy látszik, elfelejtette, hogy a portánál néha egymaga, néha más hatalmakkal együtt talán még messzebb menő jogot követelt magának nem egyszer, mint amilyent mi most Szerbiában akartunk gyakorolni és pedig kevesebb okkal és joggal, mint mi. Míg Oroszország a töröktől nem egyszer állandó jogokat követelt török alattvalók érdekében, anélkül, hogy beavatkozására bárminő török részről ellene történt provokáció adott volna jogot, addig mi csak ideiglenesen és csak saját biztonságunk céljából s csak bizonyos elővizsgálatok foganatosítására a legvakmerőbb támadás után kívántunk Szerbiában bizonyos jogot gyakorolni.

Talán elfelejtették Belgrádban, hogy néhány év előtt azt követelték a portától, hogy Macedóniában idegen csendőrség szerveztessék, hogy a szerb követ is ellenőrző befolyást gyakoroljon a török kormányzatra.

Ha ez a követelés a török szuverenitást nem sértegette meg, úgy a szerb szuverenitással is meg volt egyeztethető a mi közegeinknek az a közreműködése, amelyet jegyzékünkben sürgettünk.

Kétségtelen ugyan, hogy követeléseink a rendestől, a szokástól eltérők voltak, de kérdezem, rendes szokás volt-e az a helyzet, amely e fellépésünket elkerülhetetlenné tette? Követelhető-e egy államtól, hogy olyan összeesküvést eltűrjön, mint aminőket a szerb kormány magánál megengedett, hogy olyan merényleteket elnézzen, mint aminőket a szerb társadalom hivatalos személyek részvétele mellett nyíltan és lármásan határaink közelében szervezett. Ha beavatkozás volt szerb ügyekbe az, amit mi követeltünk, nem volt-e beavatkozás a mi ügyeinkbe, amit Szerbia megengedett és csinált évek óta?

A mesék világából való az az állítás is, hogy mi hódítani akartunk. Régi keletű ez a ráfogás, hogy Szalonikibe akarunk menni. Andrássy Gyuláról híresztelték, hogy azért helyezte a Szandzsák megszerzésére súlyt, hogy onnét tovább menjen az aegaei tengerig. De ez nem igaz. Neki esze ágában sem volt hódítani. Ő tevékeny politikával s a gazdasági lehetőség teljesebb kihasználásával kívánta a Balkánon a befolyásunkat terjeszteni, de hódítás után nem vágyódott. Félt a nagyon hosszúra nyúló és hátrányos sztratégiai határvonaltól. Félt attól, hogy a Balkán népei ellenségünké fognak válni, amint látják, hogy hódítani akarunk, ellenben bízott abban, hogy a hódítástól tartózkodva, az orosz hegemonia ellen való állásfoglalással, olyan önérzetes politikával, amely károsná teszi az ellenünk való áskálódást és hasznossá a velünk való barátságot, a Balkánból erőt merítthe-

tünk. A Szandzsákra azért helyezett nagy súlyt, hogy Szerbia ne egyesülhessen Montenegróval, hogy ne vegyen körül olyan nagy délszláv állam, amelynek okvetetlenül a közbe fekvő Hercegovina és Bosznia után kell vágyódnia, hogy ez a szláv állam el ne vájon azon alakulásoktól, amelyek a Balkán déli részeiben lesznek és hogy tőzsomszédjai lehessünk épúgy Albániának, mint a Szalonikit uraló országnak.

Andrássy utódjai még kevésbé gondoltak hódításra, mint ő. Az ő keleti politikájuk általában kevésbé volt aktív, mint amilyent Andrássy vinni óhajtott volna, egyikük se gondolt újabb szerzeményekre, de a rágalom tovább tartott. Az az utódja Andrássynak, aki a legerélyesebb keleti politikát vitte, akiről tehát leginkább lehetett volna a hódítási szándékot elhinni, Aehrenthal báró tényekkel bizonyította, hogy Szalonikire nem gondol. A Szandzsákról való önkéntes lemondás által tényekkel cáfolta a hódításról való legendát. De ez se használt semmit, a híresztelés tovább tartott. Az utolsó háború alatt kísérletet se tettünk akárcsak egy községet is megszerezni az általános felfordulás közepette dél felé és nyugodtan néztük, hogy a Szandzsák, amelyet eddig csak Törökországnak adtunk át, Szerbia és Montenegró között megosztassék és így elveszítsük a közvetlen érintkezést a Balkánnak többi tényezőivel, amely mindaddig fennállott, míg Novibazárban a török kormányzott és megszűnt, amint az a szerb uralom alá került, de mégis azt állítják, hogy mi sóvárgunk Szaloniki után. Valószínűnek tartom, hogy ha a háború győzelmes befejezése után mi be fogjuk újból bizonyítani, hogy abszolúte nem törekszünk az aegai tenger felé, akkor is tovább fogja magát tartani

a hódítási vágyunkról szóló rege. Hisz szüksége van rá ellenségeinknek. Szerbia nem szorul ilyen mesékre önmaga miatt. Nemzeti ambíciójában találja agresszív magatartásának igazolását. A nagyhatalmaknál és a többi Balkán-államoknál azonban fenn kell azt a hitet tartani, hogy mi hódítani akarunk. Még Oroszországban is szükséges a kellő hangulat fenntartása végett a mi agresszivitásunkról elterjedt hit. Az orosz társadalom békés elemeit csak az hangolhatja ellenünk, ha elhiszik, hogy veszélyes és illegitim hódítási vágyakkal állanak szemben. Ezért terjesztette az entente sajtója a Szaloniki-mesét, ezért fogják ezt továbbra is terjeszteni, ámbár semmi alapja nincsen. Nem azért terjesztik, mert hisznek benne, hanem azért, mert másokkal akarják elhitetni, hogy igaz. S e mese örökké fog élni, nem azért, mert örökké fognak benne hinni, hanem azért, mert örökké szükséges lesz, hogy mások higgyék.

Az ellenünk intézett támadások védelméül azt is fel szokták hozni, hogy az annexió alkalmából veszélyes offenzív szellemet tanúsítottunk. Meglepő, hogy komoly emberek pirulás nélkül állíthatnak ilyet. Az annexió célszerűsége felett nézeteltérések vannak és lehetnek s az is vita tárgyát képezheti, vajon Isvolsky-nak volt-e joga panaszra Aehrenthallal szemben, eljárásunk formális jogossága is Adtatható: de azt állítani, hogy veszélyes offenzívát tanúsítottunk vele, csakugyan lehetetlen.

Az annexióval nem szereztünk egyetlen garast, nem hódítottunk egy talpalatnyi területet, nem szaporítottuk haderőnket egyetlen emberrel sem. Régtől fogva gyakorolt hatalomhoz új jogcímet szereztünk és ez fenyegetné az európai egyensúlyt, ez volna veszé-

lyes offenzíva? Ez volna az a cselekedet, amely megtorlást igényel? A franciák Marokkót megszerezték, az angolok a búrok szabad népét alávetették, az orosz folyton terjeszkedik, de mindez nem veszélyes, mindez nem fenyegeti a hatalmi egyensúlyt, ellenben elviselhetetlen túlkapás, hogy mi drága pénzért vásároljunk meg pusztá külsőségeket.

Ausztria-Magyarországra nézve tehát konklúzióm az, hogy a háborút el nem kerülhette. Amikor még a szerajevói attentatum után is békés kísérletet tett kormányunk, csaknem túlzott békeszeretetének tanújelét adta.

De most Németország magatartásával kívánok foglalkozni.

II. FEJEZET.

Németország és Törökország.

Nem kívánok arról a szerződésről beszélni, amely a német birodalmat hozzánk kapcsolja s a vele járó kötelességekről, csak azon nagy érdekek szempontjából kívánom szomszédunk eljárását bírálni, amelyek még a szerződésnél is fontosabbak, mert a szerződéseket létrehozzák és megsemmisítik.

Kétségtelen, hogy az ellenünk irányított offenzíva, az orosz, nem közvetlenül érinti a német birodalmat, hogy a délszláv eszmének megvalósulása nem német terület rovására történt volna; de közvetlen Németország létét is veszélyeztette a szláv expanzió. A szláv győzelem Ausztria-Magyarország felett a germán fajra végzetessé vált volna, Ausztria-Magyarország letörése izolálta volna Németországot.

A germán-szláv mérkőzés veszélye 1870 óta mindig megvolt. Nem kellett okvetlenül bekövetkeznie, amennyiben sem Németországnak, sem Oroszországnak nincsen olyan életbevágó állami érdeke, amely a másiknak legyőzését kívánta, de azért mégis elkerülhetetlenné vált, amint Oroszország biztosra számíthatott volna a győzelemre, ami pedig azonnal bekövetkezett volna, amint minket legyőzött, vagy szlavizált.

A délszláv eszmének megvalósulása után el nem

maradhatott a németek megtámadása, mert a német birodalom megalakulása és a német erő azon nagyméretű kifejlődése, mely 1870 óta történt, az orosz szupremácia akadályát képezi; a délszláv egyesülést pedig elkerülhetetlenül követte volna Moszkva kísérlete a szupremáciát a duplakereszt nevében megszerzeni. A régi állapot, az apró részekre osztott német Bund, a cárnak sokkal jobban kedvezett, mint a jelenlegi helyzet. A németség gyengesége őt nem egyszer Európa urává tette; az könnyítette meg Katalin cárnő hódításait és az szerzett I. Sándor cár és I. Miklós cárnak döntő befolyást az európai kabinetek elhatározására,

Oroszországot igazi jól felfogott érdekei nem kényszerítették arra, hogy a germán világ letörését megkockáztassa, de kétségtelen, hogy a moszkovita nagyra-vágyás legmagasabb szárnyalása Bécs és Berlin felé vezetett, a szláv világon való uralkodás és az európai hegemónia felé s hogy amint az egyik szomszéd középeurópai hatalom legyőzése sikerül, a másikra is reá fog a sor kerülni. A moszkovita hódítási vágy és terjeszkedési ösztön, amely Rettenetes Iván cártól a mai napig a nemzeti élet egyik legerősebb rugója volt és óriási terjeszkedéséhez vezetett, nem állhatott meg félúton.

Általában az a szellem, amely magáévá tette a szerb aggressziót, amely helyt áll királyi vér kegyetlen gyilkosai mellett, ez a szláv szolidaritás és szláv egység érzete, amely «a békecárnál» a monarchikus szolidaritás elvén és a békeszereteten is győzedelmeskedett: elkerülhetetlen összeütközésre került a germán szellemmel és minden közelében élő független erővel.

Bismarck nagy, sőt meggyőződésem szerint túlságos közönyt tanúsított a keleti érdekek iránt. Ismére-

tes az a mondása, hogy a Balkán neki Hekuba és egy porosz gránátos csontját sem éri meg. Én sokkal helyesebbnek tartom Németország jelenlegi keleti politikáját, mint a vaskancellárét, de Bismarck sem tűrhette volna el Oroszország jelenlegi agresszivitását, mert nem arról van jelenleg szó, hogy Bulgáriában és hogy a tengerszorosokon ki uralkodják, még arról sem, hogy Belgrádon, a mi tőszomszédságunkban kinek a befolyása legyen irányadó, nem presztigekérdésről, hanem arról, hogy elfojtsuk azokat a kísérleteket, amelyek területi épségünk ellen történtek, ebben pedig Bismarck mindig támogatót, még a szerződés megkötése előtt is, mert tudta, hogy Ausztria-Magyarország hatalmi állására Németországnak is szüksége van. Ezen meggyőződés vezette, amikor a nikolsburgi békében 1866-ban osztrák területet nem hódított.

Ezen meggyőződésének 1887-ben, azon vitában, amelyben azt is hangoztatja, hogy Németország keleti érdekei háborút meg nem érnek, akként fejezi ki: «Unsere Beziehungen zu Oesterreich beruhen auf dem Bewusstsein eines jeden von uns, dass die volle grossmüchtliche Existenz des Andern eine Notwendigkeit für den Einen ist.»*

Tehát a Bismarck-hagyományoknak is megfelel a jelenleg követett politika, amely állandó, nagy nemzeti érdekek kifolyása.

Németország azt sem tehetné, hogy az engedékenységet biztosítása céljából reánk nyomást gyakoroljon. Az ilyen nyomás a szláv irányba sodorta volna a monarchiát, amely a legnagyobb veszély pillanatá-

* «Ausztriához való viszonyunk mindegyikünk azon meggyőződésvén nyugszik, hogy szüksége van a másik teljes nagyhatalmi léteére».

ban, az önvédelem szükségében elhagyatottnak érezte volna magát. Ha a germán világ nem támogatta volna a szlávizmus támadása perceiben, hanem megalkuvásra és meghátrálásra kényszerítette volna, ha a szövetséges azt a hangulatot törekszik letörni, amely nálunk az erőteljes fellépést követelte, a folytonos és fokról-fokra veszélyesebbé váló délszláv propaganda ellen, akkor a monarchiát irányváltozásra szorítja.

Senkinek sem volt jogában azt megkövetelni, hogy folyton fegyverkezzünk, pénzünket a nagyhatalmi állás fenntartására fordítsuk és hogy gyáván meghúzódjunk, amikor arcul csaptak.

Az az általános lelkesedés, amellyel a monarchiában az erélyes fellépésünket üdvözölték, amelyet a wieni orosz nagykövet jelentésében is kiemel, a létfenntartás ösztönének hangja volt, amely ujjongásba tört ki, amikor látta, hogy végre-valahára védekezni fogunk azon aknamunka ellen, amely csak a mi lekicsinylésünkben ered és végzetes következményekkel járhatott. Ennek a hangulatnak elnyomása a szövetséges részéről valóban helyrehozhatatlan károkat okozhatott volna.

Ellenségeink Németországra akarják a háború ódiáját tolni és azt hozzák fel ellene, hogy ultimátumával idézte fel a háborút.

A felhozott tény igaz, de a hozzáfűzött következtetés hibás.

Németország csak akkor küldte el ultimátumát, amikor látta, hogy a cár már ellene is mozgósított, ámbár tudta, hogy ez az ő kihívását jelenti, amikor a további várakozás Oroszországnak veszélyes előnyt nyújtott volna, amikor már csak egy kötelessége volt, az, hogy a győzelmet készítse elő, amikor a béke-

tárgyalások üres látszatának a gyors mobilizálás előnyét nem rendelkezett többé alá.

A német ultimátum nem volt politikai offenzíva, az csak a sztratégiai offenzívát akarta bevezetni, azt akarta megakadályozni, hogy az úgy is reménytelen tárgyalásokkal az ellenség időt nyerjen, hadseregét elkészítse és Németország elveszítse azt az előnyt, amely a gyorsabb mobilizálásban rejlik.

S a háború előtti percekben azok is természetesen tartották Németország ezen eljárását, akik ma agresszivitást akarnak benne látni. Az angol nagykövet július 25-én figyelmeztette Sasonowot: «that if Eussia mobilised Germany, would not be content with mere mobilisation or give Russia time to carry out hers, but would probably declare war at ounce».*

Különben a történelem nem egy példát mutat arra fel, hogy nem az akarta és idézte elő a háborút, aki a háborút megüzente, aki ultimátumot intézett ellenfeleihez, vagy aki az ellenségeskedést megkezdte.

Így kétségtelen, hogy a hét éves háborút Kaunitz akarta, aki Franciaországgal és Oroszországgal Szilézia visszahódítása céljából II. Frigyes megtámadását tervezte, a háborút azonban mégis a porosz király kezdte meg, aki belátta, hogy csak gyors offenzívával menekülhet az ellene tervezett támadás elől.

Így köztudomású, hogy 1859-ben Cavour akarta a háborút Ausztria ellen Olaszország felszabadítása érdekében, hogy III. Napóleonnal összeesküvést forralt a Habsburgok birodalma ellen, amely összeesküvés egyik pontja az volt, hogy Ausztriát támadásra fogja

* «hogya Oroszország mozgósítana, Németország nem elégednék meg az egyszerű mozgósítással és nem adna időt Oroszországnak a magáét befejezni, hanem valószínűleg azonnal háborút üzenne».

ingerelni. Ismert dolog, hogy Cavournak ez a terve sikerült és hogy Ausztria, amikor ultimátumot intézett Viktor Emánuelhez és az ellenségeskedést megkezdte, ezzel csak azt a harcot indította meg, amelyet Cavour akart, ő pedig kerülni óhajtott.

Az entente köreiben a németellenes politikát azzal is igyekeznek odiozussá tenni, hogy azt állítják, hogy a militarizmus ellen harcolnak, a militarizmus pedig a poroszok műve. A poroszokat teszik felelőssé azért a militarizmusért, amely annyi áldozatot rótt Európa népeire.

De ez az állítás is ellenkezik a tényekkel. Igaz, hogy a belpolitika terén jelenleg sehosem bír olyan súllyal a katonaság, mint Poroszországban, de ehhez a többi államoknak nincs közülük. Minden állam úgy rendezi be belső életét, amint azt akarja, s visszaesés volna a sötét múlt felé, ha azért folytatnánk egymás ellen háborút, hogy szomszédjaink gondolatvilágát és érzelmeit a magunk ízlése szerint idomítsuk.

Akiknek nem tetszik a katonaságnak Poroszországban bírt szerepe, az ne utánozza, hanem tartsa fenn az államban a polgári elem uralmát.

Sokaknak nem tetszik az a vallásellenes irány és az a szociális köztársaság sem, amely Franciaországban uralkodik, de azért mégse jutott eszébe senkinek Franciaországot azért megtámadni, hogy rokonszenvesebb politikai irányba terelje.

Külömben a németellenes koalíciónak nincs is semmi köze a német militarizmushoz.

Azt csak hangulatszinálás miatt hozzák elő. Amikor a cár s a francia szocialisták és Lloyd George egy úton járnak, akkor nevetséges kísérlet a háborút belpolitikai irányokra visszavezetni akarni. S ki hiheti egy

másodpercig is azt el, hogy a cárizmus a polgárság uralmát akarja a militarizmus felett biztosítani?

Nem alaposabb fenti állítás azon értelmezése sem, hogy Németországot azért kell letörni, mert azt a fegyverkezési versenyt, amely olyan nyomasztóan hat a világ gazdasági életére, Németország okozta.

Nem Németország indította meg a versenyt és nem Németország vezet benne ma sem. Ez a nagy fegyverkezési láz tulajdonképpen 1886-ban indult meg Franciaország fegyverkezése által. Franciaország politikai életének azon új fázisa által, amely akkor indult meg, amikor Jules Ferry koloniális politikájával megbukott és a francia közvélemény azt követelte kormányaitól, hogy ne engedje, hogy a távoli kalandok vágya a reváns gondolatát háttérbe szorítsa, hanem fordítsák egész figyelmüket a kontinentális politikára. Ekkor adták ki azt a jelszót, hogy a hadsereget meg kell erősíteni, Franciaország európai súlyának biztosítása miatt.

Boulanger generális ezt a hangulatot használta ki a maga sovíniszta propagandájára és a francia hadsereg azon nagyarányú fejlesztésére, amely azt a versengést indította meg, amelyet ma a németeknek akarnak betudni. Ez kétségtelen tény, amelyet ellenfeleink se tagadnak. Így az oxfordi történelmi fakultás a németek ellen írt röpiratában elismeri, hogy a fegyverkezési versenyt a franciák kezdték meg, annak ellenére, hogy az ódiumot érte csodálatos módon mégis Németországra szeretné hárítani.

Érdekes történelmi munkájában a francia («L'Allemagne et la France») Albin is rámutatott arra, hogy a fegyverkezési versenyt az a francia belső politikai fejlődés indította meg, amely elfordult a koloniális

vállalatoktól és vissza akarta szerezni az elvesztett európai tekintélyt és amelynek sine qua non-ja a hadsereg megerősítése volt.

S a mostani legutolsó erőfeszítés se indult meg Berlinből, hanem Parisból és Pétervárról. A japáni háború után történő lázas előkészületei az oroszoknak és a hároméves szolgálat behozatalának javaslata Franciaországban tette szükségessé Németország legutolsó óriási erőfeszítését.

De a tényekkel ellenkezik az is, hogy Németország vezet a fegyverkezés terén. Franciaország aránylagos erőfeszítése sokkal nagyobb az övénel, mert 40 millió lakossal az új véderőtörvény a hadsereg hadilétszámát $4\frac{1}{2}$ - $4\frac{3}{4}$ millióra, békelétszámát pedig 900,000-re, holott Németország 60-70 millió lakossággal hadseregét körülbelül 4 millió hadilétszámra és 800,000 békelétszámra akarta emelni.* S nem vakmerő-e, hogy Anglia vádolja Németországot túlságos fegyverkezéssel, amikor sokkalta több pénzt fordít hadicélokra, mint Németország, s amikor fennhangon hirdeti azt az elvet, hogy flottájának a két legnagyobb flottával rendelkező hatalom flottájánál nagyobbak kell lennie?

A németek tehát nem okai a mai háborúnak. Ők nem cselekedhettek másként, mint a hogy tették. A német hűségen kívül a német birodalom érdeke követelte, hogy a nehéz megpróbáltatás perceiben teljes erővel mellénk álljon s kivegye részét azon harcban, amely teljesen defenzív, teljesen önvédelmi jellegű.

Voltak olyanok, akik azt mondták, hogy támadjuk meg az entente hatalmait, keressünk okot és al-

* Heere und Flotten aller Staaten der Erde 1914 von Rottmann. Hauptmann.

kaimat a háborúra, mert ma még nincs egészen kész és ha ma meg nem támadjuk, ők fognak majd reánk támadni, amikor óriási nyers erejüket kifejlesztették. Azt is hallottam, hogy a hármasszövetségnek azért is kell a háborút előidézni, mert a kolóniákat az entente hatalmai foglalták le s nemsokára nem fogunk birni aránylag szűkös határaink között gazdaságilag fejlődni.

Elismerem, hogy e két álláspont mellett sok érvet lehet felhozni, de a jelenlegi háború Istennek hála nem ilyen tekintetek és jóslások következménye. Ilyen okok miatt sohasem mertem volna vezetőállásban háborút indítani. A jelenlegi háborúban ellenben mindig vállaltam volna a felelősséget könnyebben, mint azért a politikáért, amely a dolgokat odáig hagyta jutni, hogy Szerbia agresszivitásából világháború keletkezzen és ezért a működésért, amelylyel a diplomácia a jelenlegi háborút előkészítette.

Számos hiba kellett ahhoz, hogy a politikai helyzet úgy kiélesedjék és Szerbia vakmerősége annyira fokozódjék, s az Oroszországgal való érzelmi kapocs annyira megerősödjék, a világ olyan ellenséges táborokká oszoljék, mint ahogy az megtörtént, de mind e hibáknál még nagyobbat követtünk volna el, ha még tovább is elviseltük volna azt a megalázást és azt a napról-napra fokozódó tényleges kárt, mely a további türelemmel járt volna.

Politikában is vannak olyan helyzetek, mint a szedáni körülkerítés, amely az első puskaszó előtt demoralizálja és legyőzi a körülkerített felet.

Ilyen lett volna a mienk, ha évekig folytatott nyugtalanítás után, a Szerbia által okozott sok milliós fegyverkezési költség után: az orosz védelem alatt

álló szerb orvtámadást tovább túrjuk, ilyen lett volna a Hohenzollern dinasztiáé: – ha minket elhagy.

Most, a háború iszonyainak perceiben, most, amikor annyi sebet ejtett már az emberiségen a véres harc, most, amikor nem dőlt még el a gyilkos mérkőzés. és nem tudjuk, kinek fogja odaadni a fegyvert Isten ítélete, most is mondom, most is ismétlem: hogy nem kerülhettük el a nagy leszámolást, hogy nemcsak jogunk volt hozzá, hanem önfeláldozásunk iránti kötelesség meg is kívánta az erélyes és gyors fellépést, tovább nem várhattunk egy percig sem.

Ha tovább várunk, önbecsülésünk, önbizalmunk összerongyolódik s ugyanakkor ellenállási képességünk, belső egyességünk elrongyolódik. Ha Németország ma nem támogat, holnap elbukott volna ama koalíció csapása alatt, amelynek éle úgy sem ellenünk, hanem főleg ellene irányult és amelynek igazi mozgató ereje az volt, hogy kényelmetlen volt a régibb nagyhatalmaknak, hogy Németország, ez az előbbi gyenge államcsoport, nagyhatalommá vált, az a Németország, amely Angliának katonát adott jó pénzben, amely rovására Franciaország büntetlenül hódíthatott és amelynek megosztott volta Oroszországot tette nem egyszer Európa urává, amelynek nem vették rossz néven, ha Goethét és Schillert produkált, amelynek azonban Bismarckot és Moltkét nem volt szabad létrehozni, mert azok a Napóleonokat és I. Miklós cárokat teszik lehetetlenné.

Aránylag röviden végezhetek Törökország eljárásának megindokolásával.

Ügy látszik, hogy az oroszok a Fekete-tengeren megtámadták a török flottát hadüzenet nélkül, váratlanul.

A Dardanellák és a Bosporus elzárása és Törökország fegyverkezése nyugtalanította Oroszországot s ezért akarta, úgy látszik, a flottát egy csapással megsemmisíteni. E támadás után a török háború a szó szoros értelmében vett önvédelmi harc, amelynek igazolása felesleges és magától értetődik.

De igazolt volt Törökország fegyverkezése és a tengerszorosok elzárása is, sőt igazolt lett volna minden kényszer nélkül való beavatkozása is, mert létérdekei vannak kockán. Csak az ítélné el Törökország beavatkozását, aki azon az állásponton van, hogy a nemzeteknek létérdekeik védelmére sem szabad háborúskodniuk, de annak még keményebben kell az ententét elítélni.

Az orosz győzelem Törökország sorsát megpecsételte volna és kétségtelenné tette volna, hogy a cárok a lehető legrövidebb időn belül Konstantinápolyt és Gallipolit teljesen saját uralmuknak fogják alávetni. Az orosz érdek és csaknem 200 éves tradíció kétség telenné teszik ezt. Az oroszok győzelme után Törökország a cárok kénye-kedvének lett volna kiszolgáltatva és számtalan csatát, számtalan véres háború tanúskodik amellet, hogy mit jelent a török számára a cár kegye.

Az angol-orosz entente az idő kérdésévé tette, hogy mikor fog a török birodalom felosztása bekövetkezni. Törökország e két hatalmas szomszédjának rivalitása sohasem szűnt meg a Keleten működni és sohasem fog teljesen elmúlni. Míg ellenségek voltak, egyikük sem engedte a másiknak, hogy célját elérje és a török birodalom rovására hódítson, ami Törökország fennmaradásának egyik biztosítékává vált. Amint azonban ez a két expanzív állam megegyezett

egymással, a kölcsönös féltékenység előbb-utóbb, de-
szükségszerűen Törökország felosztásához vezet, mert
mindegyik kénytelen lett a szövetség kedvéért a má-
siknak terjeszkedését eltűrni és azt saját hódításával
ellensúlyozni törekedni.

Annak kellett ismétlődnie, ami Lengyelországban
történt, amelyet Poroszország, Oroszország és Ausztria
ellenségeskedése fenntartott, a barátságuk pedig meg-
fojtott.

Az orosz és angol entente ezen fenyegető veszélyé-
vel szemben Törökország csak Németországtól és Ausz-
tria-Magyarországtól várhatott segítséget, ezért nem
tűrhette el ezek leverését.

A törökök sorsa dőlt el a galíciai és flandriai har-
cokban, érthető és helyes tehát, hogyha ők e harcok-
ban részt is akartak venni.

III. FEJEZET.

Szerbia.

Igazunkat növeli az a tény, hogy ellenségeink nem bírtak olyan indokkal, amely a háborút az ő szempontjukból elkerülhetetlenné vagy jogossá tette volna. Néha nemzeteknek egyenlően indokolt, egyenlően vitális nagy érdekei csapnak össze s teszik elkerülhetetlenné a mérközést, de most nem volt ilyen a helyzet.

Az annexió idejében Belgrádban egész legendát szőttek Szerbia vélt jogáról. El akarták hitetni a közvéleménnyel, hogy az okkupációnak és adminisztrációnak annexióvá való átalakítása Szerbiának inzultálása és Szerbia speciális jogainak sértése volt.

Az akkori szerb külügyminiszter, Milanovic azt állította, hogy az annexió megsemmisítette azt a csekély garanciát, amelyet a berlini kongresszus a szerbeknek adni akart és bedugaszolta azt a kis nyílást, amelyet a szerb reményeknek nyitva hagyott, de elfelejti, hogy ez nem lehet igaz, mert a berlini kongresszus a szerbeknek akart új területeket adni, sőt többet adott Ausztria-Magyarország befolyása alatt, mint amennyit a szövetséges társ a st.-stefanói békében neki juttatott, de Bosznia-Hercegovinára jogot adni és a szerb reményeket ébren tartani esze-ágában sem volt.

A tervbe vett annexiót nem azért változtattuk okkupáció és adminisztrációra, mert ezt úgy akarta Európa és mert ezzel a szerbeknek akart valaki kedvezni. Az annexióba az európai nagyhatalmak mind belenyugodtak. Szerbiának mai protektora, Oroszország 1876-tól 1908-ig tudtommal hétszer ajánlotta e két tartományt, Szerbia ezen szíve fényét nekünk fel, minden feltétel és ideiglenesség nélkül. Más hatalom sem emelt óvást az annexió formája ellen. Csak azért elégedtünk meg az okkupációval, mert Andrássy nagy súlyt helyezett arra, hogy azon politika, melynek egyik főcélja Törökország életképességének biztosítása volt, ne vezessen török elleni háborúhoz, a szultán pedig nem mondhatott le végleg és formailag is arról, ami még tényleges birtokában volt. Ez volt egyetlen oka annak, hogy a Berlinben nyert mandátum nem annexiót, hanem csak okkupációt és adminisztrációt mondott ki, nem pedig a szerbek iránt való bárminő tekintetek.

Sőt bevonulásunknak és az okkupációnak egyenes célja az volt, hogy a szerbek reményét az Adria felé való terjeszkedésre egyszersmindenkorra beszüntesse.

Milanovic azt is állította, hogy a Berlinben nyert mandátumunk lejárt, mert az csak arra való volt, hogy mindaddig, míg a Balkán-államok erre nem elég erősek, mi védjük meg a volt török birodalmat az orosz terjeszkedés ellen, ma pedig erre a felszabadított népek önmaguk is képesek. De ez a magyarázat sem alapos. Az okkupáció nem volt az orosz terjeszkedés ellen szánva.

Mindenekelőtt minden igaz alapot nélkülöz az az állítás, hogy Európa bárminő korláthoz kötötte volna a reánk bízott mandátumot, vagy hogy előre meg-

állapította volna, hogy mikor és milyen előfeltételek mellett szűnjék meg. Semmi ilyen korlátozást a berlini kongresszus iratai között nem találhatunk.

A Boszniára vonatkozó megállapodás egyhangúlag hozott olyan határozat, amely mindaddig érvényben volt, míg meg nem változtatták egyhangúlag, amely tehát Ausztria-Magyarország hozzájárulása nélkül nem volt megszüntethető.

Világos volt ez kezdettől fogva. Közvetlenül a berlini szerződés után, 1878 dec. 1-én a delegációban dr. Giskra azon kérdésére, hogy meddig fog az okkupáció tartani, Andrassy azon választ adta: addig, míg összes céljait el nem érte, azaz addig, míg meg nem szűnik a délszláv veszély, míg a Balkán nyugati részén nem keletkezett olyan konszolidált állapot, amely akkor is fennmaradna, ha kivonultunk belőle, ha megszűnt a keleti kérdés létezni, azaz: soha, vagy legalább is nem azon körülmények között, amelyek az annexió idejében voltak.

Abszurdum is volna feltételezni, hogy milliókat költsünk azon országokra, amelyeket felmondásra bírtunk volna.

De az sem áll, hogy az okkupáció célja az lett volna, hogy az orosz terjeszkedést akadályozza meg a Balkán nyugati részén.

Sok száz kilométerre Oroszországtól nem volt», arra szükség, hogy ellene bástyákat emeljünk.

Berlinben az orosz megbízottak maguk is megszavazták az okkupációt. Megtették volna, ha az elismerten ellenük irányult volna? De nincs is szükség találgatásokra, mert a kongresszusnak a javaslatba hozott mandátumát világos szavakkal indokolta meg ép úgy Salisbury, mint Beaconsfield. Salisbury

az indítványt tevő angol meghatalmazott, Andrásy által papírra tett jegyzetek alapján azt az érvet hozta fel, hogy ha Bosznia és Hercegovina tetemes része a szomszéd fejedelemségek hatalmába kerülne, akkor a Balkán-félszigeten áttérjedő láncolata alakulna a szláv államoknak és ennek katonai ereje a félsziget déli részén lakó más népfajokat fenyegetné. Beaconsfield pedig azt mondta, hogy «ha a kongresszus a szóban forgó tartományokat azon helyzetben hagyja, amelyben jelenleg léteznek, a szláv faj uralma előtérbe fog lépni, oly fajnak az uralma, mely mások iránt igazságosnak lenni kevés hajlammal bír). A délszláv forradalmi akció ellen akarta tehát Európa Ausztria-Magyarország érdekeit megvédeni, épen azon akció ellen, amelyet legújabb szerb felfogás szerint ébren akart volna tartani.

S ez a délszláv akció ma is veszélyes. Mint akkor, úgy most is áll, hogy a délszláv népek tömörülése független államban, Ausztria-Magyarország felbomlása nélkül nem történhet meg, mert az ilyen délszláv alakulás nem elégednék meg Bosznia és Hercegovina meghódításával, hanem a természet törvénye erejénél fogva Dalmácia, Isztria, Horvát- és Szlavonországok felé terjeszkednék és a tengerhez való vonzódás ellenállhatatlan erővel lépne fel, amint ezt az új Délszláviát a tengertől hosszú vonalon csak szerbek által lakott keskeny földszáv választaná el. Bosznia és Hercegovina megszerzésével a délszláv törekvés nem elégedhetnék meg, győzelmét ki kellene használni és egyesíteni kellene az egész délszláv népcsoportot.

Látni is, hogy a délszláv propaganda már ma sem áll meg a Száva vonalánál, hanem egyenlő kitár-

tással dolgozik mindenütt, ahol délszlávra talál, Laibachtól a Drináig és Szegedtől Mostarig.

A délszláv offenzívából eredő veszélyt nem szüntette volna meg Bosznia és Hercegovina autonómiája sem, mert az nem bírt volna életképességgel és képzelhetetlen, hogy az orthodox elem küzdelme a törökkel és az agrár-kérdés ne vonta volna maga után a legrövidebb időn belül Szerbia beavatkozását és hogy a két szomszéd állam ne egyesült volna úgy, miként azt a berlini szerződésben különválasztott Bulgária és Keletrumélia megtette.

Olyan nagy ellentétek élnek Bosznia és Hercegovinában, hogy ott csak egy pártatlan, magasabb civilizációjú kormányzat, amely nagy türelemre támaszkodik, bírta a rendet és békét fenntartani. Az orthodox, a katolikus és a muzulmán elem olyan arányban lakja ezt a két tartományt, hogy egyik sem bírta a másik támadásával szemben kormányozni. Ezeknek békés együttélése egy önálló fejedelemség alatt még sokkal nehezebb feladat volna, mint aminőnek bizonyult Albánia kormányzata, amellyel Wied herceg nem bírt megbirkózni, mert a keleten egymással küzdő három elem sehol sem volt oly nagy ellentétben egymással, mint Bosznia és Hercegovinában, ahol Ausztria-Magyarország, Törökország és a szomszéd Szerbia és Montenegró befolyása az ellentéteket mindig ébren tartotta s a nemzeti együttérzés ellenhatása is gyengébb, mint Albániában. A bosnyák vagy hercegovinál összetartozási érzet még gyengébb, mint az albán, mert nem képez egy szomszédoktól különvált faji individualitást, mint amaz.

A szerbek állítólag a délszláv testvériség erejétől várták e tartományok békés fejlődésének biztosíté-

kát. De a délszláv testvériségnek erről a békehivatásáról szóló legendáját jól illusztrálja a gyűlölet által jellemzett hősiesség, amelyet a jelenben a bosnyák muzulmánok és a katolikus horvátok a szerb királyság csapataival folytatnak.

Formailag sem sértette Szerbia jogát az annexió egyoldalú kimondása, mert az okkupálást Európa állapította meg, annak megváltoztatásához szava volt Európának, szava volt Törökországnak, de nem Szerbiának, amely a berlini kongresszusnál [szavazata] nem bírt s amely különben akkor a mi uralmunkba végleg és teljesen belenyugodott s az Oroszországgal való szövetséget s az oroszra való támaszkodást a velünk való barátsággal éppen a berlini szerződés után cserélte fel. S az annexió válsága alatt pár évvel ez előtt Szerbia újból elismerte Bosznia és Hercegovinára való jogainkat, úgy hogy mostani agressziója támadás olyan állapot ellen, amelyet Szerbia maga kétszer elismert s Európa szintén különböző formában ugyan, de lényegében kétszer emelt tételes joggá.

S a nemzeti közösség sem adhat jogot Boszniára és Hercegovinára, mert amint azon álláspontra helyezkedne az európai közvélemény, hogy a történelmi joggal szemben igazolt minden faj egyesülési törekvése, akkor állandóan felborítaná a békét, mert a jelenlegi államok rovására olyan új megosztást kellene létesíteni, amely azért sem volna végleges, mert a geográfiai igazság és a történelmi kapcsolatok erejébe ütköznék.

Igaz, hogy ha az ember pusztán csak hatalmi szempontból nézi Szerbia erőfeszítését, úgy az jobban megmagyarázható. Kétségtelen, hogy Szerbia nagyot nyerne Bosznia és Hercegovina és Dalmácia megszer-

zésével, de nem lehet tagadni, hogy nagy nehézségeket vállalna és nagy problémákat kellene még megoldani, mielőtt új birodalmában békés államéletet rendezhetne be.

Mérhetetlen nagyravágyása Szerbiát arra vitte, hogy Macedóniában nagyszámú bolgár elemeket hódítson meg, amelyek megemésztése sok időbe és nehézségbe fogna kerülni minden körülmények között, s új ellenséget szerzett számára; amellet albán törzseket is alávetett, ha ezekhez járulnak azon mohamedán és katolikus elem, amely az Ausztria-Magyarországhoz tartozó provinciákban található és ha még azt is tekintetbe vesszük, hogy ezen új szerzeménye csak akkor volna biztosítva, ha a magyar faj tönkrement, ha a németek és alighanem az olaszok is meggyengültek, amely szintén nem nézheti közönnyel, hogy az Adria partján élő olasz kolóniák szlavizáltassanak, hogy a nemzeti jelleg nélküli Ausztria helyét a sovinsta vaskézzel szlavizáló Szerbia foglalja el, akkor, azt hiszem, bátran mondhatom, hogy ez a szerb ambíció is inkább a nagyravágyásból és önmagának túlbecsüléséből ered, mint a reális számításból és az érdekek komoly mérlegeléséből, olyan nagyravágyásból, amelyért az egész világot lángba borítani jogosult nem lehet. Annál könnyebben kerülhette volna Szerbia az összeütközést el, mert sohasem elleneztek volna azt, hogy a békés Szerbia dél felé terjeszkedjék és életerős gazdasági és kulturális fejlődésnek örvendjen.

IV. FEJEZET.

Oroszország.

Oroszországot Szerbiához hasonló jogtalan offensiv irányzat és szellem vezette, az a hódítási vágy, amely a moszkovita hatalom egyik legrégebb és legerősebb ösztöne, nem pedig a gyengék védelme, mint azt a cár a német császárhoz intézett sürgönyében állítani látszik, amikor azt mondja, hogy nem tűrheti el a gyenge Szerbia dicstelen megtámadását és amint azok az angol tudósok állítják,* akik azt írják, hogy nem a véletlen hozta össze Oroszországot Angliával, hanem a gyengék pártfogolása. Mióta van ez így, mióta vált a Rettenetes Iván utódja szamaritánussá? – kérdezem, Lengyelország hatalmas és nagy volt-e, mikor a cárok sóvár kezüket utána nyújtották? Románia világhatalom volt-e, amikor Sándor cár Besszarábiát elvette tőle a Plevnánál ontott vér jutalmául? Kérdezem, azért nyomják-e el az oroszok a finn nemzetet, mert erős, nem pedig azért, mert gyenge és így nem kell tőle félni? Hogyan egyeztethető meg Oroszország állítólagos szeretete a gyengébb iránt azzal a ténnyel, hogy épen most konfiskálták a

* «Why we are at War» by members of the oxford faculty of modern history.

finnek összes jogait, most, a kicsinyek érdekében folytatott hadjárat alatt?

Nem. Gúnyszámba megy Oroszországra a gyengék védője szerepet felruházni akarni, mikor tudvalevő, hogy Oroszország emelkedésének útjait a kis szomszédok összetört jogaiból, szenvedéseiből és véréből készítették. Valóban nehéz komolyan cáfolni azt az állítást, hogy csak a gyengék védelme bírta Oroszországot a háborúra még akkor is, ha a cár ajkán hangzik el, még akkor is, ha tiszteletreméltó tudósoktól ered.

Arra is hivatkoztak Oroszországban, hogy a szerb rokon előrelátható szenvedéseit nem viselhették el; de ezt sem tudom komolyan venni: a világtörténelem mást bizonyít. Oroszország nem egyszer nagy szenvedéseket okozott szlávoknak is és mindig könnyen tudta mások szenvedéseit elviselni még akkor is, ha azok a mások – testvérfajhoz tartoztak.

A lengyel is, a szocialista is, az orosz ellenzék is szláv és mégis nem egyszer érezte a kozák ostorát.

S Szerbiával szemben sem volt Oroszország mindig olyan érzékeny, mint most. Alig szabadult fel Szerbia véres küzdelem után a török uralomtól (1812-ben), az oroszok azt követelték tőle, hogy vesse magát újra alá a töröknek. Tényleg cserben is hagyta a cári kormány a fajrokonokat, a szultán jóakarátára és kegyelmére bízta az orthodox testvért, aki véresen megtorolta a szabadságért való küzdelmüket.

Joanovich volt szerb miniszterelnök erről a korról írja, hogy «9000 serbische Frauen und Kinder flohen nach Österreich, um den grossen serbischen Beschützer, den Kaiser von Russland zu segnen».

Szerbiát többször felkínálta Oroszország, a bosz-

niai és hercegovinál szlávságot pedig tényleg át szolgáltatatta nekünk. Amikor a szerb-török háború volt 1876-ban, a cár nem akadályozta meg, hogy a török hadak be ne vonuljanak Szerbiába, ne kegyetlenkedjenek és csak elkésetten avatkozott bele az ügybe. Megelégedett azzal, amit ma is tehetett volna, azzal, hogy létét megmentse. A slivnicai csata után pedig teljes közönnyel viseltetett Szerbia sorsa iránt és nem törődött vele.

És amikor Oroszország legutóbb hideg, érzéketlen szívvel szemlélte, hogy Bulgáriát, ezt a szintén szláv országot, régi kedvencét mikép tépik szét ellenségei, s csak a román hadak előnyomulása tette politikai okokból idegessé, újból bebizonyította, hogy a szlávok baját is könnyen tudja elviselni, ha azok nem engedelmes szolgák.

Nem, Oroszországot nem az érzés, nem a rokonszenv vezette, sőt nem is a defenzív cél!

Oroszországnak olyan óriási defenzív ereje van, hogy amíg nem keresi az összeütközést, őt senki sem fogja megtámadni és ha akarta, azt is elérhette, hogy idegen érdekért harcba senki se vonszolhassa.

Különben Szerbia geográfiai helyzeténél fogva nem is jöhet tekintetbe Oroszország defenzív pozíciójának szempontjából. Excentrikus fekvésénél fogva csak offenzívában működhetik Oroszországgal össze. Szerbia sehol sincs Oroszország ellen irányzott támadás útjában. Amikor tehát Oroszország Szerbia szövetségére különös súlyt fektet: csak offenzív céljai lehetnek.

És Oroszországot az a konzervatív politikai gondolat sem vezethette, hogy fenntartsa a létező keleti politikai egyensúlyt, a statusquot és a mi szupre-

máciánkat megakadályozza, mint azt Sasonov állította. Ezt könnyen elérhette volna, ha ultimátumunk elfogadását ajánlja, amely hatalmasabbá nem tett, csak gyűlöltebbé tett volna, amely nem biztosított volna állandó jogot, csak átmenetit addig, míg az ellenünk irányzott üzemek tartottak.

Ezzel Szerbiát attól a veszélytől is megmenthette, hogy egy izolált háborúban összetöressék. Oroszország tekintélyének se ártott volna ezen eljárással, hisz nem ő tanácsolta az agresszív politikát, amely az attentátumokhoz vezetett és egy uralkodóháznál sohasem vették volna gyengeségnek, vagy megaláztatásnak, ha fejedelmi személyek meggyilkolásának megtorlását nem akadályozza meg még akkor sem, ha azok a gyilkosok ugyanazon fajhoz tartoznak, amelynek ő a legmagasabb képviselője.

Az orosz presztígejét teljesen megóvta volna, ha azt az ígéretet veszi tőlünk, amit hivatalosan felajánlottunk neki, hogy Szerbia integritását és szuverenitását a háború után is tiszteletben fogjuk tartani ő miatta. A mi tekintélyünk momentán emelkedése a Balkán-félszigeten sem képezett olyan veszélyt, hogy miatta a világháború iszonyait fel szabadott volna idézni. Hisz prestigeünk alacsony voltát bizonyítja, hogy nemrég a balkáni államok szövetsége jött létre, részben ellenünk való éllel.

A mi befolyásunkat világháború nélkül Oroszország mindig ellensúlyozhatta, mert abban a percben, amint megbarátkozott azzal a ténnyel, hogy a keleti államoknak joguk van önmagukért élni, biztosan számíthatott ott barátokra és kétségtelen, hogy Oroszországnak módjában volt mindig szövetségest találni a Keleten, amint nem keresett vak eszközöket.

A diplomatikus küzdelemben a szofizmák a gyakorik, de mégis párját ritkítja az az állítás, hogy a létező politikai egyensúly és statusquo érdekében kellett Oroszországnak védelme alá venni azt a politikát, amely a statusquot akarta megbontani, forradalmi eszközökkel dolgozott és a népek harcát készítette tudatosan elő.

Általában kétségtelen, hogy konzervatív orosz politikának csak akadály lehetett a Szerbiával való intimitás, amely olyan viszályokba keverhette, amelyek Oroszország igazi állami érdekeitől teljesen idegenek, olyan felelősséget ruházhattak rá, amely konzervatív útvjáról a kalandok útvjára kényszeríti s könnyen idézhette azt elő, hogy az óriás világhatalom a tőle távol álló kis ország miatt legyen kénytelen létét kockáztatni.

Oroszországot tehát csakis agresszív keleti politikája bírhatta szerb-barát politikára és a szerb érdekekben történő beavatkozásra.

Csak akkor érdemes Oroszországnak Szerbiát velünk szemben pártfogolni, amikor harcra készül ellenünk, amikor arra van szüksége, hogy a két tűz közé szorítson. Szerbia nem elég fontos Oroszországra nézve, hogy miatta háborút kezdjen, ha nincs úgy is harci kedvében, Szerbia csak akkor válik fontossá reá nézve, ha el van határozva ellenünk küzdeni. Nem véletlen, hanem a geográfiai helyzetből eredő törvénye az orosz keleti politikának, hogy mindig, amikor velünk békésen akart haladni, a szerb érdekekből áldozott, amikor pedig ellenünk harcra készült, Szerbia érdekeit karolta fel s tette magáévá.

Szerbia magatartása és politikai iránya annyival fontosabb reánk, a szomszédra nézve, amint a távoli

Oroszországra nézve, hogy valahányszor velünk jó viszonyt kívánt folytatni, természetesen mindig előtérbe jutott az a gondolat, hogy Szerbia rovására fizessen ki bennünket, hogy Szerbiát a mi hatalmi spheránkba engedje át, az a gondolat, amely II. Katalin cárnétól Isvolskyig olyan gyakran merül fel, amely osztozkodási tervekben, parallel-akciókban nyilvánult meg.

Ez a helyzet magyarázza azt is meg, hogy Oroszország minket nem egyszer Bosznia és Hercegovina átengedésével akart saját tervei számára megnyerni.

Másrészt az is természetes, hogy amint Oroszország velünk ellentétbe keveredett, vagy velünk ellenséges politikát akart folytatni, elsősorban Szerbiára gondolt, amely Belgrádból a Duna-völgyet dominálja és ezenkívül országunkban bomlasztó agitációt folytathatott.

Olyan veszélyes reánk nézve az ellenséges Oroszország befolyása déli határainkon, hogy nem képzelhetek olyan orosz államférfit, aki ne lenne azzal teljesen tisztában, hogy ha Szerbiát a maga számára akarja megnyerni és ott olyan politikát támogat, amelyet Péter király és Pachitch folytattak, ezzel a velünk való háborút elkerülhetetlenné teszi.

Minden normális belátású orosz politikusnak tudnia kellett, hogy mi az olyan orosz politikát, amelyet Hartwig képviselt, veszélyesnek tarjuk és sokáig el nem tűrhetjük. Ha Oroszország mégis folytatta ezen politikáját, úgy fel kell tételezni, hogy ambíciójára, nagyobb súlyt helyezett, mint a béke fenntartására. Oroszország csak azért állt a szerb mozgalom mögé, mert megbékült a velünk való leszámolás szükségének gondolatával.

Fokonként terelték az utóbbi évek fejlődései erre az útra.

Nem szabad elfelejteni, hogy Oroszország minden ízében hódító állam volt. Kuropatkin a japán háború orosz főhadvezére kiszámította, hogy az utolsó 200 évben 129 évig viselt Oroszország háborút és csak 71 évig élt békében, és hogy 101 évig területi hódítás céljából harcolt.

Az ilyen offenzív jellegű Oroszország igazi konzervatív és békés politikára a legritkábban volt képes magát elszánni, legkevésbé pedig olyan, az önértétét sértő kudarc után, mint aminő a kis Japán győzelme volt. Amint Ázsiában passzivitásra kényszerítette Oyama és Togo győzelme, amint Mukdennel szégyent vallott a cárizmus presztise, amelyhez léte is volt kötve és amint belátta, hogy a távoli Ázsiában sokáig képtelen lesz a kudarcot helyrehozni, balkáni eredmény után vágyott. És a balkáni eredményeket új úton új eszközökkel kellett keresnie. Amint a keleten előre akart nyomulni, szükségszerűen ellenünk kellett fordulnia és a nagyszerb eszmét kellett felhasználnia.

A cárok sok pénzt és vért áldoztak a keleti ortodoxok felszabadítására és magukhoz való csatolására, de mindezek az áldozatok nem hozták meg a várt eredményt. Európa miatt s főleg miattunk a Balkánon nem hódíthattak s a felszabadított népek nem váltak önként «eszközzé», amivé Ignatiew meglepő naiv vallomása szerint Oroszország őket alacsonyítani akarta, hanem ezek a népek önmagukért akartak élni. Bismarck emlékirataiban írja, hogy a felszabadított népek nem hálásak, hanem inkább követelők. A használt szó talán igazságtalan, a lényeg azonban igaz. Talán nem lehet követelődzésnek nevezni,

ha az a nép, amelynek szabadságharcát más állam támogatta, a felszabadítás után önmagának akar élni. A felszabadításban való részvétel igen ritkán történt önző motívum nélkül és semmi esetre sem kötelezheti arra a nemzetet, hogy pártfogójának engedelmessé váljék, mert akkor csak urat cserél, ahelyett, hogy felszabadult volna.

S a hála az idegen jóakaró iránt nem mentesítheti a népek kormányait az alól a legszentebb kötelesség alól, hogy a saját államuk nagy érdekeit szolgálják mindenekfelett.

De bármiképpen is legyen, ez kétségtelen tény, hogy Oroszország sok keserű tapasztalatot csinált és kénytelen volt belátni, hogy önzetlenebb munkát végezett, mint gondolta és amikor magának akart használni, tényleg csak másnak tett szolgálatot. Bismarck gúnyosan írja, hogy még «egyetlen barátja», Montenegro uralkodója is csak addig fogja az orosz lobogót szolgálni, amíg pénzben és hatalomban jutalmat kap.

Legutoljára Bulgáriában «csalódott» az orosz politika. Megtörtént, amit még a felszabadító hadjárat alatt 1877 június 26-án Andrassy megjósolt, amikor Beaconsfieldnek azt bizonyította, hogy a Balkánon át terjedő Bulgária nem veszélyes és az angol államférfinak e miatt érzett aggodalmai alaptalanok. Ekkor Andrassy azt fejtegette, hogy a fődolog nem az, hogy Bulgária terjedelme valamivel kisebb vagy valamivel nagyobb-e, hanem az, hogy teljesen független legyen az orosz befolyástól és ne terjeszkedjék ki idegen fajokra. «Quand les vœux des Bulgares auront été satisfaits, surtout si la frontière de leur contrée ne leur aura pas été mesurée avec trop de parcimonie, il est à prévoir que les aspirations vers l'indépendance

prendront le dessus. L'ingratitude des peuples compte de nombreux exemples dans l'histoire.»*

Oroszországnak be kellett látni, hogy a felszabadítások politikájával célt nem ér s azt a tanúságot kellett levonni, hogy ha nem akar eddigi áldozatainak gyümölcséről lemondani, minket kell letörni, akik mindig meg fogjuk akadályozni, hogy a keleti államokat arra az engedelmességre kényszerítse, amelyre ők önként nem voltak bírhatók és a kozákok ostorával szeresse meg azt a hálát, amelyet a Balkán-népek öszintén és önként érezni nem tudtak.

Nehéz alternatíva előtt állott a pétervári kabinet, vagy fel kellett adni azt a reményt, hogy a keleti népek felett való protektorátus által hatalma olyan offenzív alapot fog a Balkán-félszigeten nyerni, amelyre támaszkodva egyrészt a tengerszorosokat uralhatja, másrészt Ausztria-Magyarországot hátbatámadhatja, vagy a velünk való háborút kellett megkockáztatnia.

Amikor a legutolsó török háborúban, amelyet a Balkán-szövetség folytatott, nemcsak semleges maradt, hanem arra az álláspontra helyezkedett, hogy a status quo antét kell visszaállítani a keresztény fegyverek győzelme esetében is és amikor nekünk ajánlotta a désintéresment formuláját: úgy látszott, hogy Oroszország feladja a keleti ambícióit és politikája új korszakba lép. De ez sajnos csak látszat volt.

Oroszország az ellenünk való harcra határozta magát el és ezért természetesen Szerbiát vé-

* «Amikor a bolgárok vágya ki lesz elégitve, főleg ha határai nem lesznek túlságos fősvényességgel megállapítva, előre látható, hogy a függetlenség utáni vágy fog felülkerekedni. A népek hálátlanságának sok a példája a történelemben.»

dehne alá vette, amelynek szövetsége megbecsülhetetlenné vált az ilyen harc esetében és nélküle igen kevés értékkel bírt. Szerbia volt az utolsó Balkán-állam, amellyel az orosz politika még rendelkezhetett. Nem hálából, mert Milán király idejében a szerb nemzet az úgynevezett hálátlanság klasszikus példáját adta, hanem azért, mert Szerbia is a mi rovásunkra akart terjeszkedni és ezt csak orosz védelemmel vélte elérhetőnek. Hajdanában Oroszország a keleti népek szabadságvágyára támaszkodott, ma az ellene fordult és ma már csak egyes keleti népek szertelen ambíciójától várhat segítséget.

Ezért vált becsessé szemében a nagyszerb gondolat és ezért használta eszközül Oroszország nagyravágyása Szerbia nagyravágyását és ezért tartott ki a forradalmi Szerbia mellett a cárizmus, ámbár utálta a forradalmat. Attól félt, hogy ha a gyilkosságok káros következményei elől nem menti meg Szerbiát, elveszti utolsó engedelmes szolgáját is a keleten, azt az utolsó archimedesi pontot, amelyre támaszkodva, sarkából kiemelheti a létező hatalmi egyensúlyt.

Oroszország sokszor közelítette meg már tradicionális céljait a keleten, de az utolsó percben mindig kicsúszott kezeiből a zsákmány. Ma utolsó eszköze régi ambíciójának, Szerbia is elveszhetett agresszív tendenciája számára, ezt nem akarta megengedni, azért fogadta el a háború veszélyeit. A tekintélyét a közelmúlt megtépázta: elviselte azonban ezt, mert gyengének érezte magát, most elég erősnek hitte magát Oroszország, hogy visszaszerezze a megfogyatkozott nimbuszt és a végleges győzelmével régi vágyainak, nemzeti ideáljainak akadályait, a szomszéd nagyhatalmokat összetörje.

Mindezekhez hozzájárul a pánszláv érzés és az a nagy keserűség, amely ellenünk és a németek ellen összegyűlt.

Aehrenthal diplomáciai győzelmét Iswolsky fölött sohasem bocsátották meg nekünk a Néva partján. Németország ellen is növekedett a keserűség, nemcsak azért, mert szekundált nekünk az annexiós hadjáratban, hanem törökbarát politikája miatt is. Az entente köreiből egész legendák keletkeztek a német ambícióról. Szálka volt Pétervár szemében, hogy Németország Törökország legjobb barátjává vált az idők folyamata alatt, mohón vette be a párisi és londoni publicistáknak és sajtónak azon rémregényét, hogy Vilmos császár Kisásziát és a bagdadi vonal környékét akarja meghódítani.

Mint a mi szaloniki állítólagos hódítási vágyunknál, úgy ezen esetben is átsiklottak afelett az ellenmondás felett, amely ezen vélt ambíció és a tényleg bizonyított török barátság között van; elhittették másokkal, végül maguk is elhitték, hogy a német császár annak területe után vágyakozik, akit erőssé és ellenállóképessé törekedett tenni.

Pedig épen az orosz közvélemény tudhatta saját tapasztalata alapján, hogy egy kormány sem erősíti azt az országot, amelynek bukására számít és amelynek örököse akar lenni.

Emlékeztetett arra, hogy Oroszország, amikor Lengyelországot a maga számára akarta előkészíteni, mindent megtett, hogy a liberum-vetót s azt az anarchiát fenntartsa, amely Lengyelországot tehetetlenné tette. Emlékeztetett arra is, hogy az orosz autocrata cár milyen határozottsággal vette védelmébe a svéd nemesség előjogait, amikor érezte, hogy azok Svédország harcképességét csökkentik. S emlékeztetett

arra is, hogy milyen gondosan ápolta Törökország centrifugális elemeit és hogy csak egyszer állt a szultán mellé és ez akkor volt, amikor ezzel azt akarta megakadályozni, hogy versenytársa az egyiptomi kedive friss erőt adjon a mohamedánismusnak.

Jól tudhatták tehát Oroszországban, hogy a német azon fáradozását, hogy megerősítse a török hadsereget és haditengerészetet, nem eredt a török rovására történt hódítási vágyból, hanem csak azért történt, mert számított szövetségére és számított a vele való barátsággal járó gazdasági haszonra.

Jól tudhatta, hogy Németország nem vágyódhatik kisázsiai birtokokra, amelyektől elválasztja egész Dél-Európa és elválasztja Gibraltár és az angol tengeri hatalom.

De az entente avval a nagy suggestiv erővel, amelyet Paris mindenkor bírt, avval a nagy visszhanggal, amelyet Anglia szavának a világ minden részében fekvő gyarmatai biztosítanak, addig harsogta a német császár keleti terveiről szóló mesét, míg azt széles rétegekben elhitték, ami csak fokozta az orosz közvélemény idegességét és németellenes hangulatát.

Mindezen hatások alatt a cár újra forradalom szövetségesévé vált, ámbár II. Sándor véres hullája meggyőzhette volna, hogy milyen veszélyes autocrátának szabadsághóst adni. Ezen impulsus alatt tette Oroszország egész létét kockára, ámbár a béke politikája és belső segédforrásainak kifejtése a világ legelső hatalmává emelte volna. Amikor ezt tette, történelmileg megmagyarázható, emberileg érthető okokra hallgatott talán, de semmiesetre sem olyanokra, amelyek erkölcsi értékben azokhoz volnának foghatók, amelyek minket vezettek.

V. FEJEZET.

Franciaország és Japán.

Franciaországnak részvétele a háborúban menthető. Mindenki tudta, hogy amint Németország ellen megindul az orosz hadsereg, a revanche eszméje újra erőt fog venni a francia nemzeten.

Bekövetkezett, amit Bismarck évtizedek előtt megjósolt, mikor azt mondta, hogy Franciaország támadni fog amint eredményt remél, amint bizik a győzelemben, amint Oroszország és Németország között háború volna.

Még ma is égett az a «feu sacré de la Revanche», amelyről Bismarck 30 év előtt szólott és még ma is uralkodott a politikai világon az a tanács, amelyet Gambetta adott, amikor azt mondta nemzetének, hogy sohase beszéljen a háborúról, de mindig gondoljon reá.

Franciaország azt tartotta, hogy lemondott volna önmagáról és jövőjéről, ha hosszú évek törekvése után az orosz szerződés ellenére neutrális marad. A háború, igaz, tőle teljesen független érdekekért indult meg, sőt olyanokért, amelyek ellen nem egyszer folyt francia vér, de amikor a diplomatikailag jól előkészített háború azt a reményt keltette a franciákban, hogy kiküszöbölhetik a 70-iki háború szégyenét

és megint vezető hatalommá válhatnak, eljárásuk természetes és következetes volt.

De azért őket is kizárólag offenzív célzat vezette, kizárólag hódítási vágy. Németország nem fenyegette, nem veszélyeztette Franciaország biztonságát. Németországnak eszéágában sem volt Franciaországot megtámadni, tőle valamit elvenni és nem akart mást, mint Franciaország barátságát megszerezni. Főleg a jelenlegi császárnak volt sokáig legfőbb ambíciója a franciákat kiengesztelni.

És reá kell mutatnom arra is, hogy Franciaországot olyan tartományok visszaszerzésének vágya vezeti, amely eredetileg német volt és amelyet csak saját hibájából, III. Napoleon támadása és könnyelmű politikája miatt vesztett újból el, úgy hogy valóban üres páthosz Viviani francia miniszterelnök azon nyilatkozata, hogy: «la France injustement provoquée, n'a pas voulu la guerre, elle a tout fait pour la conjurer. Puis qu'on la lui imposé, elle se défendra»,* mert senki sem szorította harcra, ha nem saját maga.

Japán támadásának erkölcsi értékével azt hiszem valóban felesleges foglalkoznom. Mindenki tudja, hogy a támadásra semmi más oka nem volt, mint hódítási vágya. Különben maga Japán sem tagadja ezt. Nem hivatkozott az Angliával való szerződésre, hanem cinikus ultimátummal követelte Németországtól, Kiautschau átszolgáltatását, minden hozzávaló jogcím nélkül.

Japán nem szegyeit őszinte lenni. Nincs semmi skrupulusa idegen népekkel, legkevésbé pedig a fehér fajokkal szemben.

* «Franciaország igazságtalanul kihíva nem akarta a háborút, mindent megtett, hogy azt elkerülhesse.

Miután reá kényszerítették, védeni fogja magát.»

Különben senkit sem lepett meg Japán cinizmusa, inkább csak az furcsa, hogy Japán szövetségesei olyan fölényel mernek Németország eljárásáról és politikájának erkölcsi alapjairól ítélni.

Az oxfordi tanári kar tagjai hallgatnak is Japánról, de nagyon csalatkoznak, ha azt hiszik, hogy e hallgatással megóvják azt a jogot, hogy magas vesszőparipáról ítéljezenek elevenek és holtak fölött.

VI. FEJEZET.

Anglia.

Angliát szövetség nem kötelezte a beavatkozásra, mint Franciaországot és neki nem volt függőben levő becsületbeli ügye sem, mint Elzász-Lotharingia előbbi urának, őt nem irányíthatták a régi, nagy nemzeti hagyományok, és faji rokonérés sem, mint az oroszokat. Anglia legnagyobb háborúit a múltban a franciák és az oroszok ellen vitte, nem Németország vagy Ausztria-Magyarország ellen. Angliát az a mohó hódítási vágy sem vezethette, amely Japánt irányította, mert Anglia sokkal többet veszíthet, mint hódíthat. Sehol sem nyerhet új Indiát, Egyiptomot vagy Ausztráliát, a meglevőt pedig kockáztatja. Mint a legnagyobb birodalom ura, amelyet az emberiség ismer, konzervatív lehetett volna.

Mi bírhatta ezek ellenére az előrelátó és óvatos Angliát arra, hogy olyan politikát kövessen, aminőre magát a waterló-i csata után csak egyszer tudta elhatározni és akkor éppen Oroszország ellen és kontinentális háborúban résztvegyen éppen Franciaország és Oroszország mellett, előbbi ellenségei mellett? Nézzük azt a magyarázatot, amelyet Anglia védelmére az oxfordi tudósok adtak abban a munkában, amelyre már előbb hivatkoztam. Ők Belgium neutralitásának

megsértését állítják előtérbe. Okoskodásuk lényege, hogy Anglia belpolitikájának úgy, mint a külpolitikájának alapelvét a törvény uralma és a gyengék védelme képezi, s most is ezért küzd. Mint annyiszor máskor, újra az igazság mellett harcol a durva túlerő ellen, a kis Belgium és a benne megsértett jog mellett a német militarizmus ellen. Az angol tudósok saját hazájuk magasztos elveinek mintegy ellentétéül saját fényük és dicsőségük árnyékául a porosz lelkiismeretlen hódítási vágyról festenek sötét képet, Treitschke és Bernhardi harcias műveiből is bizonyítgatják, hogy a német birodalom egyetlen célja mindig a hódítás és egyetlen elve mindig az önérdék volt. Belgium esete szerintök e szellem felháborító példája.

Anglia jelszava állításuk szerint az, hogy «jogom az érdekem is», a németé ellenben az, hogy «érdekem a jogom is».

Ez a célzatos beállítás azonban legkevésbé sem felel meg a történelmi igazságnak és a jelen eseményeknek.

Anglia múltja más volt, mint azt az oxfordi tanárok látják és a jelen is egészen más. Angliát sohasem vezette és nem vezeti ma sem önzetlen idealizmus a külpolitikában. Belpolitikájának alapvető vonása csakugyan a törvény tisztelete, de szintén csak angolszász lakta vidéken, nem pedig mindenütt, nem ott, ahol: hatalmi érdekek mást kívannak. Az angolt senki sem becsüli nagyobbra, mint én, aki az Anglia által elért eredményt képzelhető legnagyobbnak tartom, amit eddig a belkormányzat terén az emberiség elérni volt képes, mert legmesszebbmenő szabadságot és önkormányzatot bírtak állandóan a renddel és erő-

vel, a törvény legteljesebb uralmával is egyesíteni. Már maga az angol világbirodalom is csodás erények és nagy tulajdonságok bizonyítéka. De mindezen érdemei ellenére Anglia külpolitikája egy gondolattal, egy szikrával sem áll magasabb elvi alapon, mint bármely más államé.

Igaz, hogy az európai kontinensen Anglia nem egyszer védett kisebb államokat, de azt csak akkor tette, amikor érdeke követelte tőle, amikor Angliát a kontinentális nagyhatalom veszélyeztette. Ahol azonban érdeke más volt, mint főleg az európai szárazföldön kívül szokott lenni, ott eljárása is egészen más volt.

Nincs más állam, amely annyi kis népet, fajt, nemzetet hódított volna meg és pedig nem egyszer a legnagyobb kegyetlenség és legnagyobb perfidia igénybevételeivel, mint Anglia, a gyengék védője.

Ki ne emlékeznék Clive és Warren Hastings hódításaira és azon klasszikus leírásra, amellyel Macaulay az indiai birodalom megalakulásának bűneit ismertette és arra a háborúra, amelynek eredete az volt, hogy Anglia Kínára erőszakolta az ópiumbehozatalt üzleti szempontból? Ki ne emlékeznék a Sypoyok forradalmánál tanúsított drákói szigorra, amelyet csak a magyaráz meg, hogy Anglia is követi azt a szuprema lexet, amelyet Németországtól olyan rossznéven vett? Legutóbb a búrokkal szemben tanúsított eljárása is bizonyítja, hogy bármilyen nagy lehet Anglia tisztelete a kis nemzetek joga iránt, saját érdekeit és az aranybányákat mégis nagyobbra becsüli azoknál.

De nem is lehet ez másképp.

Nagybritannia a legnagyobb birodalom, amelyet eddig emberek alapítani képesek voltak. Nagy Sándor,

Julius Caesar, Nagy Károly, Dzsingiskán, Tamerlan és I. Napoleon egy percig sem uraltak olyan nagy területet, mint aminőt Anglia következetes, lassú, századokig tartó munkájával magának alávett. Csak Oroszország közelíti meg Angliát hódításainak arányában. Ezért természetes is, hogy e két államnak volt a legtöbb háborúja az utolsó századokban és hogy külpolitikájukban a legkevesebb skrupulitást bizonyították.

Valóban nagyon leköteleznének az oxfordi tudósok, ha megmagyaráznák, hogy hogyan és honnét szerezhette volna Anglia a világ minden sarkán azokat a kétségbevonhatatlan jogokat, amelyeknek pusztán védelmével a világ legnagyobb birodalmát alapította, ha nem rablással, mint minden más hódító és hogy melyik volt az a nemzetközi jogtétel, amely a brit oroszlánnak a világ területének nagy részét és csaknem az összes tengereket megszerezte, ha nem az erősebb joga?

Arra is kíváncsi volnék, hogy mikép vezethette Angliát a gyengébb fajok iránt való előszeretet annyi gyengébb faj meghódításához?

A nemzetközi jog tiszteletbentartásával, kis népek védelmével világbirodalmat még sohasem alkottak és sohasem fognak alkotni és bár elismerem, hogy csodával határos eredményt bírt nem egyszer az angol-szász erély elérni, csodákat mégsem művelt soha. Nem én, hanem egy angol-szász, írja Nagybritanniáról, hogy: «By wars and conquests, by theft and intrigue, by the brutal use of physical power, was it put together piece by piece»,* ami teljesen igaz; s csak azt

* «Háborúkkal és hódításokkal, lopásokkal és ármányokkal, a nyers erő durva használatával lett összeállítva darabról-darabra.» Homer Lea: «The Day of the Saxon.»

a kiegészítést igényli, hogy a többenél is több hódítás és ármány kellett ahhoz, hogy az angolok a többenél annyival nagyobb birodalmat alakítsanak. Nem én, hanem egy angol, egy oxfordi, F. E. Smith mondja, hogy «we rose to Imperial greatness by carrying out the very principles»,* amelyeket ma Németországnak szemére vetnek.

Az angol faj a világ legnagyobb hódító fajainak egyike. Erénye és hibái a hódítóké. Legnagyobb tulajdonsága a gyakorlatias szellem és valóban visszatevő, ha angolok idealista mázba akarják nemzeti típusukat öltöztetni. Nem szorultak ilyen talmi dicsőségre, van elég hamisítatlan igaz érdemük. S mulatságos az az állítás, hogy Angliát a jelenlegi háborúban a gyengék és kicsinyek védelme vezette, amikor az óriás Oroszország, Franciaország és Japánnal szövetséget kötött kisebb államok ellen, amikor 7-800 millió emberrel támad meg 140 milliót.

S ép ily hamis az a kép, amelyet az oxfordi írók Németországról adnak. A Hohenstaufenek óta legalább a német egyáltalában nem volt hódító faj. Ha igaz is, hogy II. Frigyes, Poroszország nagy királya kevés skrupulust ismert s a Németbirodalmat visszaállítani Bismarck és Moltke korában sok vérbe és szenvedésbe került, mégsem lehet tagadni azt a tényt, hogy Németbirodalom szupremáciája Európában kevesebb háborúval jár, mint minden más állam fölénye.

Történelmi tény, hogy a francia szupremácia örökös háborúkat idézett elő, XIV. Lajos, I. Napoleon és III. Napoleon idejében, Bismarck és II. Vil-

* «Mi ugyanazon elvek alapján emelkedtünk imperialisticus nagyságunkra». Smith: «Unionirt Policy»

mos korában pedig a németek vezető szerepe a békét biztosította. A történelemben páratlan, hogy egy hatalom olyan fényes győzelmek után, mint aminő volt a 66-iki és 70-iki, olyan támadó erővel, mint aminővel bír, 45 évig szakadatlanul békét tartson fenn, mint ezt Németország tette s megengedje, hogy legyőzött ellenfele a második nagyságú koloniális világbirodalmat alapítsa és Afrika javarészét az úgyszólván óriási Anglia vegye el és maga a legkevesebbel élégedjék meg.

Treitschkére és Bernhardira való hivatkozás sem bizonyít semmit a németek harcias szelleme és kötekedő volta mellett. Egy 60-70 millióból álló nemzet szellemi irányát nem lehet egy-két író munkájával jellemezni. S legkevesebbé pedig Bernhardival, aki maga mondja, hogy nemzete nem követi elveit és túlságos békeszerető, aki kritizálja a nemzet vezérei- nek, Bismarcknak és Bethmann-Hollwegnek, a háborúról való nyilatkozatait. A német gondolkodás típusát valóban nem ezek az írók, hanem Bismarck és a jelenlegi császár szabták meg; a vaskancellár, akinek tanítása az volt, hogy nem szabad vélt veszélyért, presztige-kérdésért, vagy a jövőben valószínű ellenséges támadás megelőzése céljából háborút indítani, hanem csak olyan életbevágó fontosságú nemzeti érdekért, amelyet másképp mint karddal véglegesen és kedvezően megoldani nem lehet és II. Vilmos, aki számtalanszor hangoztatta, hogy a nemzeti értékek legnagyobbjának a békét tartja, aki már első beszédjében ki- nyilatkoztatta, hogy hadseregét támadásra nem fogja használni, hanem csak Németország és szövetségesei védelmére és aki e nemes és igaz szavaknak megfelelően a mai napig fenn tudta tartani a világbékét.

Kétségtelen, hogy Németország Belgiummal szemben tanúsított magatartása a nemzetközi jogba ütközött, ezt bizonyítani időpazarlás, hisz azt a német kormány sem tagadja és kétségtelen az is, hogy Belgium sorsa a legszomorúbb lapja a jelen háború történelmének. De azért mégis egyoldalúság és túlzás van abban a nagy felháborodásban, amelyet Anglia tanúsít. Merem állítani, hogy nincs állam, amely ne cselekedett volna hasonlóan, ha igazi, elsőrangú katonai érdekek követelték tőle és hogy igen kevés állam van, amely máris ne követett volna el ehhez hasonló ténnyt. Amikor nagy kultúrállamok arra határozzák el magukat, hogy tömegesen öljenek, hogy pusztításnak tegyék ki sok generáció munkájának gyümölcseit, hogy tömegesen kockáztassák saját fiaik életét, amikor óriási vagyonok sorsa forog kockán, sőt amikor még a nemzetek léte is kérdésessé válik: akkor senki sem térhet ki az elől, ami a győzelem biztosítására szükséges. Minden kormánynak saját nemzete iránt való szigorú kötelessége ilyenkor a győzelmet megszerezni s aki ezt elmulasztja, az saját nemzetét tenné tönkre, s bűnt követne el saját faja ellen.

S melyik állam dicsekedhetik azzal, hogy sohasem támadt meg olyan népet, amely semleges akart maradni? Sohasem kényszerített harcba olyan nemzetet, amely attól tartózkodni akart és hogy nemzetközi jogtételeket meg nem sértett soha a háború közben? Angliának a legkevésbé van joga annyira felháborodni Németországnak Belgiummal szemben való eljárása miatt, mert hozzá nagyon hasonló vétséget követett el, amikor 1807-ben a neutrális Dániát azért támadta meg, mert azt jelentették, hogy I. Napoleon Dánia flottáját le fogja foglalni s Anglia ellen fogja fordítani.

Anglia ekkor azt a követelést támasztotta, hogy Dánia flottáját rögtön szolgáltassa ki s amint ezt megtagadta, az angol admirális összelövette Kopenhágát és elrabolta a dán hajókat. Amikor Canninget a nagy angol minisztert, a parlamentben ezen jogtalan támadás miatt megtámadták, büszkén és nagy hatás mellett kérdezte, hogy vajjon szerette volna-e az angol nemzet, hogy Napoleon támadása alatt összeroskadjon, szemét mereven Puffendorf művei és a nemzetközi jog felé szegezve. Hivatkozott is Canning más hasonló precedensekre, hivatkozott arra, hogy 1801-ben a neutrális Madeirát, 1806-ban a neutrális Lisszabont csak azért vették be az angolok, hogy megelőzzék a franciákat. S Canning Anglia egyik büszkesége maradt; az angol történetírók utólag is helyeslik Canning eljárását, mert azt tartják, hogy ezen brutális fellépés nélkül Napoleon megelőzte volna és a dán hajók segítségével támadta volna meg Angliát.

De ha szabad volt a neutrális Dániát Angliának megtámadni, annak dacára, hogy az még semmi ellenséges lépést nem tett ellene, csak azért, mert minden más tekintetnél fontosabb az önvédelem és a létfenntartás joga; akkor kérdelem, hogyan tagadhatják meg ugyanezt, a jogot Németországtól? Canning szavaiban nem rejlik-e Bethmann-Hollweg igazolása is?

S hogy nem minden angol-szász gondolkozott olyan szigorúan mint az oxfordi tanárok, azt bizonyítja Homer Lea következő állítása: «the neutrality of a minor state, once it is include in the theater of war waged between greater nations, becomes an anomaly. A kingdom in such a position invariable constitutes an area over which war is waged until one or the other combatant is capable of incorporating it within

his base and forcing the conflict into the territories of the enemy».*

És kérdezem: tiszteletben tartja-e Anglia a nemzetközi jogtételeket, és a semlegesek jogát a tengereken legalább most, legalább akkor, amikor állítólag épen a neutralitási jog védelmére avatkozott a háborúba? Vagy talán Oroszország Anglia szövetségére tartotta mindig tiszteletben a nemzetközi jogot? Talán ezt bizonyította, amikor 1870-ben a párisi szerződést elismerten megszegte; amikor 1876-ban az Alduna neutralitását megsértette? Vagy talán másik barátja és szövetségese a XIV. Lajos és I. Napoleon Franciaországa lehet szigorú mással szemben, mert maga tisztelte mindig a gyengéket és a nemzetközi jogot?

S teljesen téves az az állítás is, hogy Nagybritannia Belgium miatt keveredett a harcba.

Világosan látható az angol tudósok által közölt adatokból is, hogy Lord Grey el volt határozva Franciaország legyőzését semmi körülmények között sem eltérni s magát semlegességre nem kötelezni.

Mikor július 29-én a német kancellár Goschen angol nagykövetnél lépéseket tesz az angol neutralitás érdekében, a nagykövet azt mondja, hogy hite szerint az ő kormánya egyáltalában nem fogja kezét megkötni s pedig nem azon egyes feltételek miatt, amelyeket Németország kilátásba helyezett, hanem általában. Ugyanakkor Grey Lichnowszky herceget a

* «kisebb államok neutralitása, amint nagyobb államok harctere közé kerülnek, anomáliává válik. Az ilyen helyzetben levő királyság változatlanul területet alkot, amelyen a harc folyik, mindaddig, míg az egyik, vagy másik hadakozó fél képes lesz azt hadibázisává tenni és a harcot az ellenséges területre vinni.»

német nagykövetet figyelmezteti, hogy amint Franciaország a háborúba keveredik, Angliának is be fog kelteni avatkozni.

S a német kérdezősködésre adott válaszban július 30-án Grey világosan kijelenti, hogy Anglia semmi esetre sem ad semlegességi nyilatkozatot és még akkor sem engedheti meg, hogy Franciaországot annyira legyőzzék, hogy nagyhatalmi állását elveszítse, ha a német kormány Franciaország európai integritásának fenntartását megígéri. Hozzáteszi továbbá, hogy szégyen volna Angliára nézve Franciaország rovására megállapodásra jutni s hogy ezért Angliának teljes cselekvési szabadságát fenn fogja tartani.

Július 31-én Grey, Lichnowszky előtt kijelenti, hogy amennyiben Németország és Franciaország háborúba keverednék, ő is be fog vonatni és hogy a magatartására nézve fontos tényező Belgium sorsa, de nem döntő.

Augusztus 1-én pedig Grey Lichnowszky azon kérdésére, hogy vajjon Belgium neutralitásának elismerése esetében Anglia kötelezné-e magát a semlegességre, a következőket válaszolta: «I replied that I could not say that. All I could say was that our attitude would be determined largely by public opinion here, and that the neutrality of Belgium would appeal very strugly to public opinion here. I did not think that we should give a promise of neutrality on that condition alone.

The Ambassador pressed me as to whether I could not formulate conditions on which we would remain neutral. He even suggested that the integrity of France and her colonies might be guaranteed.

I said that I felt obliged to refuse definitely any

promise to remain neutral on similar terms, and I could only say that we must keep our hands free».*

Tehát mindezekből teljesen világos, hogy Anglia neutralitását semmi körülmények között sem lehetett biztosítani, hogy Anglia annyira egynek érezte magát Franciaországgal, hogy annak legyőzését még akkor sem akarta volna megengedni, ha Németország megígéri, hogy épp úgy Franciaország integritását Európában és azon kívül, mint Belgium területét tiszteletben tartja. Bizonyítja ezt különben az is, hogy az angol kormány Belgium jogainak megsértése előtt és attól függetlenül augusztus 3-án megígéri, hogy Franciaország mellé áll, ha a német flotta az Északi-tengeren, vagy a Kanálison át a francia partokat, vagy hajózást megtámadja.

Akik ma Angliában könnyeket hullatnak Belgium tőlött, elfelejtik, hogy ők is felelősek e szerencsétlen ország szenvedéseiért, melytől könnyen megmenthették volna.

Ha Angliát csakugyan a kis Belgium érdeke vezette volna és csak a nemzetközi jogot akarta megvédeni, akkor Lichmowszky ajánlatát két kézzel kellett volna megragadnia, akkor általában úgy kellett volna Angliának eljárni, amint azt 1870-ben tette,

* Azt feleltem, hogy azt nem állíthatom. Csak azt mondhatom, hogy a mi magunktartása nagyban és egészben az idevaló közvélemény által fog meghatározottni és hogy Belgium neutralitásának biztosítása nagy hatást gyakorolna az itteni közvéleményre. Nem hiszem, hogy mi megígérhessük csak ezen feltétel mellett neutralitásunkat.

A nagykövet sürgetett, vájjon nem tudnám-e megszövegezni azokat a feltételeket, amelyek mellett neutrálisak maradnánk, sőt ő azt suggerálta, hogy Franciaország és az ő kolóniáinak integritása is garantálható lenne. En azt mondtam, hogy kötelezve érzem magam visszaautasítani határozottan azt, hogy hasonló feltételekért magunkat a neutralításra kötelezzük és csak azt tudom mondani, hogy nekünk a kezünket szabadon kell tartanunk.

amikor teljesen egyenlő elbánásban részesítette a két hadakozó felet, hajlandó volt magát neutralitásra kötelezni azon féllel szemben, amelyik Belgium neutralitását tiszteletben tartja és az ellen fordulni, amelyik Belgium neutralitását megsértette.

Olyan kevésbé védte Anglia Belgium érdekét, hogy eljárásával egyenesen ártott Belgiumnak és nehezé tette Belgium neutralitásának megtartását. Ha Anglia magát semlegességre kötelezi, Németország könnyebben mondhatott volna le Belgium katonai megszállásáról, mintha kénytelen Anglia beavatkozásával számolni. Az első esetben ugyanis csak annak a hátránynak tette volna ki Belgium neutralitása, hogy a győzelem nehezebbé válik, mert nem lesz képes a francia várvonalat megkerülni, holott a második esetben annak a veszélynek tette volna ki, hogy megnehezített előnyomulás közben Anglia Belgiumon át hátbatámadja a kimerült német hadsereget.

Tehát nem Belgium miatt avatkozott Anglia a harcba, nincs joga Belgiumot siratni, az ártatlanok és gyengék lovagjának szerepét adni a neutrális világ előtt, mert ártott Belgiumnak, és e szerencsétlen országot abba a veszélybe rántotta, amelyből megmenteni képes nem volt.

De ha nem is tudom az Anglia védelmére kieszelt megindokolást elfogadni, azon magyarázatot sem tudom egészen magamévá tenni, amelyet nálunk széles körökben Anglia politikájáról adnak. Nem hiszem, hogy Anglia ma tudatosan elő akarta idézni a háborút.

Az utolsó keleti háborúban mérsékletre intette az entente hatalmait. Közvetítő szerepet vitt. Németországhoz közelíteni törekedett. Egyes Németországot

és Angliát érdeklődő kérdésekben megegyezés jött létre. Az a benyomásom, hogy a jelenlegi összeütközés alkalmából sem akarta a háborút előidézni és jobb szerette volna, ha engedékenységgünkkel elkerüljük a háborút.

Nem tudom elhinni, hogy Albion irigy kalmár szelleme miatt tudatosan kereste a világháborút azzal a céllal, hogy a német konkurenciát vérbe fojtsa, amint azt sokan állítják.

Alig képzelem, hogy az olyan gazdasági versenyben, amely nem alapul hódítással szerzett monopóliumokon, hanem a tudomány, szorgalom, munka eszközeivel folytatódik, Anglia előre megfontolt szándékkal vassal és dinamittal akart volna részt venni, mert a háború olyan irtózatos sokba kerül, annyi anyagi áldozatokkal jár és kimenetele annyira bizonytalan, hogy fel sem tételezhető, hogy gazdasági verseny miatt egy jól számító állam a maihoz hasonló összeütközést kockáztasson meg.

Vannak olyan gazdasági célok, amelyek jogosan képezhetik a külpolitika legfőbb céljait, sőt néha talán jogosan okozhatnak háborút, így érthető például, hogy Anglia, ha kellett fegyverrel is védekezett a XVIII. században azon veszély ellen, hogy amerikai kolóniáit a franciák elvágják a természetes háttérüktől, terjeszkedésük és kereskedelmük irányától, az amerikai kontinenstől. Így érthető volt, hogy Japán, majd Olaszország túlsűrű népessége számára közeli szomszédságában új otthont keresett. De Angliának Németországgal szemben nincs olyan gazdasági érdeke, amely politikájának vezérmotívumává válhatott volna. Német kolóniák sehose zárják el a létező angol kolóniák szükségszerű fejlődésének útjait, Németország nem

bír olyan területet, amelyre Anglia lakosságának feleslege rá szorulna.

Anglia természetes segédforrásainak úgylis csodálatos kifejlődését nem akadályozza német terület seholy és semmi vonatkozásban. Németország ipari fejlődése csak a nagy angol tőkének érdekeit fenyegeti, csak azt idézhette elő, hogy az exportra dolgozó angol tőke és az angol kereskedelem nem fogja úgylis növekvő nemzetközi forgalom olyan nagyrésztét a maga számára biztosítani, mint azt Németország fellendülése nélkül tette volna s hogy a várható haszon egy részétől a német verseny meg fogja fosztani. Főleg a részvénytársaságok és nagytőkék osztalékáról volt szó, ezek érdekében pedig milliók életét és sok kis existencia vagyonát kockáztatni bűn és erkölcsi hanyatlás jele lenne.

Különben Németország gazdasági fejlődése ugyan az európai méretekhez képest óriási nagy volt, de korántsem példátlan, korántsem olyan, amely Angliát joggal hajthatja a kétségbeesés karjai közé. Németország összes külkereskedelmi forgalma ugyan még Amerikáénál is gyorsabban nőtt, de nem exportja, pedig egyedül ez szokta a versenytársak irigységét felkelteni, mert egyedül ez árthat az ő kivitelüknek.

1887-ben Németország összes külforgalma 6675 millió márka volt, az amerikai Egyesült-Államoké 5915. Tíz év múlva (1897-ben) Németországé 8946 millió márka, az Egyesült-Államoké 7625. 1906-ban Németországé 15,572, Amerikáé 12,475.*

A kivitelnél azonban a növekedés Amerikában nagyobb volt, mint Németországban, mert a német

* Német hivatalos adatok.

kivitel 20 év alatt 3363 millió márkáról 6870-re szökött fel, az amerikai pedig 3008 millió márkáról 7324 millió márkáig emelkedett, tehát elhagyta a német kivitel összegét.

És a német gazdasági emelkedéssel már azáltal is könnyebben békülhetett meg az angol közgazdasági élet, mint az amerikaival, mert sokkal gyorsabban emelkedett az angol bevétel Németországban, mint Amerikában.

Angolországnak Németországba való exportja 1903-ban 23 millió font sterlinget tett ki s 1913-ban már 40 millió sterlingre emelkedett, holott az Amerikába való kivitel 1903-ban 22 millió sterling volt és 1913-ban csak 29 millió.*

A német gazdasági emelkedés tehát józanul nem indokolhatta meg a háborút Németország ellen. Ha általában valamely ország gazdasági haladása háborút idézhetett volna elő, úgy inkább Amerika rohamos fejlődése és jövőjének kiszámíthatatlan kilátásai tehetnék volna ezt, mint Németország haladása, amely minden gyorsasága és imponáló volta ellenére mégis természetes helyzete által korlátoltabb, mint az Egyesült-Államoké.

Olyan politikai érdeket sem ismerek, amely Angliát Németország ellenségévé tenné. Szembetűnő, hogy Nagybritanniának eddig mindig csak Franciaország vagy Oroszország volt az ellensége, soha Ausztria, vagy Poroszország. Franciaországban küzdöttek I. és III. Eduárd és a Black-Prince legenda alakjai; Franciaország nemzeti érzületének a legelső megnyilvánulása Anglia elleni harcban, Jeanne d'Arc zászlója alatt

* Statismans Yearbook 1904 és 1914.

történt. Franciaországgal verekedett III. Vilmos «Marlborough, Nelson és Wellington, Franciaország legyőzésére törekedett mind a két Pitt, Franciaországtól foglalták el Indiát és Kanadát, Franciaország volt a fővetélytárs Egyiptomban. Poroszország ellen, vagy Ausztria ellen csak akkor harcolt, amikor egyikük Spanyolország, vagy Franciaország szövetségese volt, sohasem azért, mert direkt érdekellentét kényszerítette.

Az angol társadalomnak annyira vérévé vált a franciákkal való versengés, hogy nem egyszer még béke idejében is az onnét jövő veszély hypnozisa alatt állt,

Háromszor okozott igazán pánikszerű aggodalmat Londonban a franciák hatalma, Az első pánik 1847-ben tört ki, amikor nyakra-főre fegyverkeztek Lajos Fülöp ellen. Már egyesek a francia invázióknak napját is kiszámították és nem kisebb ember, mint Wellington mutatta ki, hogy Anglia nem képes magát kellőleg Franciaország ellen megvédeni. A második pánik III. Napoleon coup d'étatja után volt; a harmadik 1860-ban, amikor Napier, az angol hadsereg egy másik kiváló vezére húzta meg a vészharangot és Palmerston kimondta azt a röpké szót, hogy a gőz feltalálása megszüntette a tenger védőképességét, amikor várakat emeltek, hadihajókat építettek, önkéntes militiát szerveztek és katonásdit játszottak az egész vonalon Franciaország ellen ép úgy mint ma, amikor Roberts az általános védőkötelezettség behozatalát követelte Németország miatt.

S az aggodalom érthető is volt, Franciaországnak szupremáciája a legkomolyabban veszélyezteti Anglia biztonságát.

Németország ma óriási véráldozatokkal törekszik ama kikötő birtoka után, amelyekből az angol partot a legközelebb érheti és amelyek francia földön vagy annak tőszomszédságában vannak. Németország csak hódítás után juthat azon hadi bázisok birtokába, amelyek Franciaországnak rendelkezésére állanak mindig. És Belgium és Franciaország között is sokkal nagyobb a vegyrokonság, mint Németország és Belgium között, úgy, hogy a belga kikötők is könnyebben juthatnak a szupremáciát gyakorló francia kézre, mint német kézre.

Igaz, hogy 1870 óta a francia főlénytől nem volt mit tartani és azt történelmi múltnak lehetett tekinteni, de ez a helyzet könnyen megváltozhatnék a franciák győzelme után, amely a francia géninek újra megadhatja azt az elánt, azt az önbizalmat és öntudatot, azt a merész röptöt, amellyel korábban rendelkezett. S a Rajnát újra elért Franciaországban minden bizonnal ismét fel fognak éledni a Rajna torkolatáig terjedő területek után való törekvések, amelyekhez annyi «gloire», annyi tragikum, annyi ontott vér emléke fűzi a gall képzelőtehetséget.

Angliára nézve azonban még veszedelmesebb lehet az orosz győzelem, melyet ma vérével és pénzével elősegít, mint Franciaországé, mert könnyebben érheti el a főlényt, mint amaz és mert az orosz állami érdekek egyenes ellentétben vannak az angol érdekekkel. Oroszország Nagybritannia legfontosabb kolóniáit fenyegeti. Elsősorban Indiát, ahová a győzelmes cár ma sokkal könnyebben küldhet százezrekre menő tömegeket, az épülő vasúti összeköttetés miatt, mint küldhetett Palmerston vagy Disraeli idejében, vagy mint küldött Mandsuriában a japánok ellen.

Azután Egyiptomot is fenyegeti a cárok túlhatalma, a legyőzött Törökországon és a Dardanellákon át. Perzsia és Arábia egy részének annektálása sem fogná ezeken a harctereken Anglia kilátásait Oroszországgal egyenlővé tenni, mert Oroszországnak ott ellenállhatatlan erőt kölcsönözne birodalmának egysége. A területileg és vasutak által összefüggő és a győzelem által még erkölcsileg is egybeolvasztott, egy parancsónak engedelmeskedő orosz óriás compact terület tömege nagy fölényben lenne a közéje és a tenger közé ékelt geografiailag és államjogilag darabokra szedett britt birodalom aránylag keskeny földszávjával szemben. A tengeri fölény nem segítene rajta, mert az csak akkor érvényesülhet, amikor már az orosz hadak céljaikhoz értek, az angol területek végső határaihoz, a tengerparthoz. A döntő harcokat a szárazföldön kellene megvívnia, ahol Oroszország lesz mindig az erősebb.

Az orosz győzelem különben a cárok tengeri hatalmát is félelmesen megnövelhetné. Ha a német legyőzése után a Sundnál és a török leverése után a Dardanelláknál megvetné a lábát, úgy flottájának kifejlesztésére északon és délen egy-egy zárt tenger állana rendelkezésére. Egy-egy bevehetetlen sánc védéné tengereit és kikötőit, míg hatalmas offenzív kapuiból magát az angol szigeteket és legfontosabb tengeri pozícióját a Suez kanálist is megtámadhatná.

Ezen helyzet miatt egész a közelmúltig általános elfogadott dogmája volt az angol politikának, hogy szüksége van Ausztria-Magyarország ellensúlyozó hatalmára és a török birodalom fennmaradására. Nem értem, hogy mi okozhatta Anglia teljes frontváltását és miért akart volna Asquith és Grey véráldozatot

annak megvalósításáért hozni, ami ellen Palmerston és Russel angol vért ontani mertek?

Ma is fennállanak azok a motívumok, amelyek miatt monarchiánkat 1876 és 77-ben arra akarták bírni, hogy avatkozzék be az orosz-török háborúba és ne engedje meg, hogy orosz seregek a Balkánon átkeljenek, vagy Konstantinápolyt akárcsak egy napra is megszállják; amelyek miatt Anglia az ellen tiltakozott, hogy az oroszok hadművelésüket Gallipoliig a Perzsa öböl, vagy a Suez kanálisig terjesszék ki és a berlini kongresszuson való megjelenése előtt biztosítékot követelt az oroszoktól, hogy Bulgária határai csak a Balkánig fognak terjedni.

A keleti politika objektív nézőpontjai azt nem kívánhatják, hogy ma Anglia vérét áldozza azért, hogy Bosznia és Hercegovina szerb legyen, amikor pár évtized előtt Anglia csinálta azt a javaslatot, hogy e két tartományt azért bízzák reánk, hogy azok szerbek ne legyenek.

A keleti politika motívumai tehát nem vezethették Angliát arra, hogy ellenünk és Törökország ellen foglaljon állást: az oroszok mellett. Ellenkezőleg. Ezek mind a velünk való szövetséget kívánták.

Az oxfordi tudósok – Belgium szabadságán kívül – a hatalmi egyensúly fenntartásának szükségével indokolják Anglia politikáját. De ez az okoskodás sem alapos.

Eduard király, amikor a németellenes politikáját megkezdte, tényleg azt hihette, hogy Oroszország gyengeségénél fogva sokáig nem lesz veszélyes és azért az európai egyensúlyt csak Németország fenyegeti, azóta azonban a helyzet megváltozott. Ma már mindenki láthatja, hogy Oroszország óriási lakossága-

val, nagy területi kitérkedésével, azzal az erkölcsi hatalommal, amelyet a szlávokra és orthodoxokra gyakorolhat, ha összes nyugati szomszédjait legyőzte és a partjai mellett levő tengereket magának alávetette, olyan hatalomra tehet szert, aminő Európában még sohasem létezett, olyanra, amelyet más nem is szerezhethet, nagyobbra, mint a németek.

Igaz, hogy Németország ma a legerősebb katonai hatalom, de csak azért, mert Oroszország nyers ereje katonai és gazdasági tőkéje még szervezetlen.

Németország Európa közepén, nagyszámú elleneséges nemzetekkel körülvéve még győzelem esetében sem válhat annyira veszélyessé az európai egyensúlyra nézve, mint a moscovita óriás.

Ma tehát már valóban rövidlátó politika lenne a hatalmi egyensúly nevében az oroszok győzelmét elősegíteni, amelyet végleg és teljesen megdönteni csakis a diadalmas orosz birodalom bír.

Külömben egészen tévesen értelmezi Anglia történetét, aki azt hiszi, hogy Anglia bármikor azért támadt volna meg egy más országot, mert hatalmasabb volt a többinél és gazdaságilag erősen fejlődik, hogy Anglia bármikor is a kontinentális államok szabadságáért és a hatalmi egyensúly abstract elvéért küzdött volna. Azok a harcok, amelyeket az Európa egyensúlyáért vívottaknak szoktunk nevezni, tulajdonképpen nem voltak mások, mint Anglia érdekeinek védelmére Európa vezérlő államai ellen folytatott harcok.

Nem kívánok hosszabb történelmi fejtegetésekbe bocsátkozni, csak rá akarok mutatni, hogy minden egyes esetben, amikor Anglia a kontinens nagy hatalmaival háborút kezdett, tényleges reális gazdasági vagy politikai érdeket védett.

Így volt ez mikor Erzsébet királyné II. Fülöp ellen harcba szállt és legyőzhetetlen ármádiáját tönkretette. Ekkor Spanyolország azt a politikai elvet képviselte, amely Erzsébet királyné protestáns Angliával homlokegyenest ellentétben állott: a katolikus reakcióét.

II. Fülöp, Mária Stuarttal, sok más katolikus elemmel Erzsébet trónja ellen is áskálódott és vissza akarta szerezni azt az állást, amelyet akkor élvezett. amikor felesége, a véres emlékü Mária volt Anglia uralkodója. Anglia saját fejlődésének szabadsága érdekében, általa választott irány követelésének lehetősége érdekében fordult Fülöp ellen és sietett a németalföldi protestantizmus segítségére. Mikép lehet ezen igazolt és önvédelmi harc indokaihoz hasonlítani a mai harc indokait?

Akkor is komoly érdekei voltak Angliának veszélyeztetve, amikor 1688-ban XIV. Lajos ellen hosszú harcait megkezdte. Lajos király az európai hegemonia, egyeduralom után vágyódott, nagyobb flottával rendelkezett, mint Anglia, emellett Hollandiát és Belgiumot akarta alávetni és azt a tengerpartot kívánta uralni, ahonnét Anglia inváziója a legkönnyebb. Emellett igényt tartott az egész spanyol örökségre és még a német császári koronát is meg akarta szerezni.

S a roi soleil határtalan hatalmi vágya Anglia belpolitikájára nagy befolyást gyakorolt. Korrupció révén pártot szervezett magának és támogatta II. Jakabot, a protestantizmusnak és az alkotmányos szabadságnak ellenségét, úgy, hogy Anglia szabad fejlődése és külső biztossága egyaránt kívánták azt a harcot, amelyet III. Vilmos orániai herceg kezdett meg és Malborough folytatott.

A francia forradalom elleni harc szintén belpolitikai okokkal táplálkozott, azon aggodalomból indult ki, hogy a forradalmi propaganda átcsap a szigetorszagra és elsepri a királyságot. A Napoleon elleni háborúk a nagy hadvezér szertelen ambíciójából nyertek folytonos gyúanyagot. Mellette önálló állami élet teljesen képzelhetetlenné vált, mellette minden más államnak vagy ellenségnek, vagy szolgának kellett lenni.

Mindezek az esetek tehát nem precedensei a mai harcnak, s ezek népszerűségére hiába hivatkoznak a mai harc vezérei.

Anglia nem volt a múltban mindig a leghatalmasabb kontinentális állam ellensége.

Ellenkezőleg, nem egyszer a legerősebb állammal is tartott.

Így V. Károly első nagy győzelmei idejében VIII. Henrik az ő szövetségese volt a franciák ellen, pedig a legnagyobb veszélye az európai szabadságnak V. Károly győzelmében állott. A 30 éves háborúban Cromwell támogatta azt a Franciaországot, amely már a legerősebb állama volt Európának, amely Anglia segítségével is szerezte meg azt az óriási hatalmat, amely XIV. Lajos vezetése alatt Európa szabadságát veszélyeztette.

Miklós cárt és III. Napóleont is támogatta Anglia, mikor vezérszerepet vittek az európai koncertben.

Anglia közvéleménye mindig megkívánta, hogy csak olyan háborúba vigyék, amely reális, kézzelfogható angol érdekekben vívódik.

Franciaország elhatározásaira, külpolitikájára nagyobb szerepe volt általános elveknek, a hiúságnak és annak a váagnak, hogy boldogítson és a gondviselést

játssza. Így például a nagy forradalom külpolitikája a «szabadság, egyenlőség és testvériség» elvei propagandájának hatása alatt állott, de Anglia tartózkodott az ilyen elvi politikától és mindig önző külpolitikát folytatott. Létét sohasem tette kockára másért, mint saját nagy érdekéért, amit én különben sokkal üdvösebbnek tartok a világ szempontjából is, mint a mások boldogításának politikáját.

A jelen háborúban hiányzik ez a reális érdek, hiányzik a Németország részéről történt az a támadás, amely a múltnak nagy háborúit igazolta tette.

A német anyák nem vétkesnek az angol nemzet ellen azáltal, hogy több gyermeket szülnek, mint a franciák és a német tudás és a német szorgalom azáltal, hogy gazdaggá és hatalmassá teszi nemzetét. Sőt még egy hatalmas német flotta sem kihívása Angliának és az sem Anglia sérelme, hogy Vilmos császár kolóniák szerzésére mert gondolni.

A flotta és a kolóniák természetes következménye Németország gyors kifejlődésének, Németország ipari haladásának, nem pedig valami angol-ellenes politikának.

Olyan ország, amelynek gazdasági forgalma tengereken túl napról-napra növekedett, természetesen arra törekedett, hogy olyan haderővel rendelkezék, amely érdekeit távoli vidékeken, a tengereken túl is megvédeni képes legyen és imponáló fellépésével súlyt adjon szavának és összeköttetéseknek, továbbí kifejlődését mozdítsa elő, anélkül, hogy erejének e kifejlődésével bármely más államot fenyegetni akarná.

Angliának nincs monopóliuma a világuralomra. Aki érvényesülni akar, aki gazdagodik és ennek meg-

felelőleg foglal helyet a világban: ezzel még nem támadja meg Angliát.

Ha Angliát a többi államok természetes fejlődése veszélyeztetné, úgy Anglia hatalma ellentétben volna a világ szabadságával. Ha védelmi, conservatív politika folytatása mellett flottaépítése és erősen fejlődő kereskedelem támogatása Anglia provokálását jelenti, úgy Anglia hatalma a világ szolgátságát jelentené.

Németország nem lépett erőszakkal kolóniaszerzések terére, senkinek sem fenyegette szerzett jogát. Egy kolóniája sem veszélyezteti más országok kolóniáját, akadályozza annak természetes fejlődését. Németországnak nem is képezi vitális érdekét kolónia gyors, bármily áron való szerzése. Hisz Németországnak nincs kivándorlása; a nagy gazdasági fellendülés varázsuütése megszüntette a korábban nagyarányú kivándorlást.

Ezért nem szorult Németország arra, hogy karddal a kezében, gyorsan kíméletlenül nyisson magának új hazát, mint azt nem egy más ország tette az utóbbi évtizedekben anélkül, hogy ezért a világ féltékenységét felébresztette volna. De Németország joggal akarja magának biztosítani annak lehetőségét, hogy más országok jogainak tiszteletben tartásával, alkalomadtán terjessze tengerentúli birtokait is. És főleg joggal követelheti meg, hogy napról-napra növekvő gazdasági érdekeit a saját eszközeivel védhesse meg és tengerészeti állomások megszerzésével lehetővé tegye, hogy 70 millió német távoli országokban is erőt legyen képes kifejteni.

Amikor ilyen céllal flottát fejlesztett, ezzel senkinek jogos érdekeit nem veszélyeztette. Ha szabad volt

Amerikának ugyanazon motívumok hatása alatt Németországnál nagyobb flottát építeni, ha szabad volt Japánnak tengeri hatalommá válnia, úgy ez szabad Németországnak.

Angliában a marokkói német politikát vették rossz néven s tekintették kihívónak, de minden jog nélkül. Németország arra szorítkozott, hogy ne engedje, hogy nélküle-róla intézkedjenek, nélküle állapítsák meg ott az új térképet, ahol neki is voltak számbavehető gazdasági érdekei. Nem engedte, hogy Franciaország Angliának adott előnyök fejében félretolja és egyszerűen kinullázza. Azt akarta bizonyítani, hogy ezt nem lehet többé megtenni, hogy ő is számít, hogy neki is joga van érvényesülésre a világpolitikában és a tengereken túl is.

A franciák maguk dicsekszenek avval, hogy a marokkói osztozkodásnál jobban jártak, mint a németek. Diplomáciájuk fölényét látták ebben és az első diadalt 70 óta, amelyet a németen arattak. Tényleg azt hiszem, hogy osztozkodásban jobban jártak. De ha ez így van, akkor mikép mondhatták, hogy Németország gátolja őket és Angliát a természetes fejlődésben, hogy Németország szupremáciája el nem viselhető, hogy Németország túlságosan követelő. Ha a hatalmas Németország megelégedett a kisebb részzel, hogy ha sikerült akarát diplomatikailag ellensúlyozni: akkor hogy beszélhetnek a németek nyomasztó szupremáciájáról és akkor hogy hitetheti el Anglia kormánya a közvéleménnyel, hogy ő Európa szabadságáért harcol? Épen a marokkói példa bizonyítja, hogy mikor Németország arra volt elhatározva, hogy helyet foglaljon a napon, nem akart mást onnét kiszorítani, nem akart nagyobb helyet, mint a

többi, csak azt akarta, amire szüksége van s amit jogosnak tart.

De ezek után most már méltán felmerül az a kérdés, mi vezethette Angliát a harcba, ha nem a nemzetközi jog, nem Belgium, nem saját hatalmi, vagy gazdasági érdekei, nem Európa egyensúlyának védelme, nem Németország agressziója? Meggyőződésem szerint kizárólag csak a múltban tanúsított eljárásának következményei. Kizárólag csak korábbi magatartása és diplomáciai elhelyezkedése által teremtett helyzet sodorta a harcba. Kizárólag csak: saját hibáinak gyümölcse.

Gazdasági féltékenység, a sikeres konkurens ellen érzett ellenszenv, a német flotta építése által okozott idegesség, a német hegemoniától való aggodalom és félek tőle, Eduárd király személyes érzelmei állították Angliát az entente mellé, valószínűleg anélkül, hogy akkor háborút akart volna kezdeni. De ez nem menti őt, mert tudnia kellett, hogy könnyebb a lavinát megindítani, mint feltartóztatni és könnyebb két nagy nemzetet ellentétbe hozni, mint az ellentét következményeit előre megállapítani, tudnia kellett, hogy a német nemzetet és a német császárt könnyebb megtröni, mint megalázni.

Az történt, amit Bismarck, a népek lélektanának e nagy ismerője kifejtett, amikor egy beszédében azt mondta: «Glauben Sie doch nicht, dass wenn man solche Politik einmal falsch instradirt, man auf jeder Station umkehren kann; das ist nicht möglich. Die Politik zweier Grosstaaten neben einander kann man vergleichen mit der Lage zweier Reisenden, die einander nicht kennen, in einem wüsten Walde, von denen keiner dem anderen vollständig traut; wenn der eine

die Hand in die Tasche steckt, dann spannt der andere schon seinen Revolver und wenn er den Hahn des ersten knacken hört, feuert er schon. So ist es bei Mächten, von denen jede Einfluss auf die Entscheidungen der anderen hat; da muss man das erste Misstrauen und die erste Verstimmung der anderen sehr sorgfältig vermeiden, wenn man die Freundschaft bewahren will.»*

Ezen igazság bizonyosodott újra be Anglia és Németország sorsán.

A két rokonnemzet eltávolodása mindig fokozódott, mindig növekvő bizalmatlanságot, ellenszenvet és diplomáciai összeütközéseket hozott létre, amelyek mindig új meg új gyúanyagot halmoztak össze, míg végre kitört az a háború, amelyet egyik sem akart előidézni.

Igen sok német Angliában látta a főellenséget és – úgy hiszem tévesen – azt hitte, hogy Anglia el van szánva az első kedvező alkalommal az emelkedő német flottát megtámadni, az angol közvélemény pedig szintén a német inváziótól való aggodalom hatása alá került. Az egyik revolveréhez nyúlt, a másik el-sütötte azt.

Lord Roberts rendszeres hadjáratot folytatott abból a célból, hogy felkeltse Anglia féltékenységét és bizalmatlanságát Németországgal szemben. Azt

* «Ne higyjék, hogy ha egyszer ilyen politikát hamisan kezdenek meg, később másra vissza lehet térni; az lehetetlen». A két nagyhatalom politikáját két utas helyzetéhez lehet hasonlítani, kik egymást nem ismerik és egyik sem bíz a másikban, egy elhagyott erdőben. Ha az egyik kezét a zsebébe teszi, akkor a másik már felhúzza a revolvere kakasát s mikor az első hallja a kakast csattanni, már lő is.

Így van ez a nagyhatalmaknál. Ha megakarják a barátságot tartani, az első bizalmatlanságot és elkedvetlenedést el kell kerülni.

hirdette nagy tekintélyével, a győzelmes hadjáratok által fokozott népszerűséggel, hogy Németország Angliát meg szándékozik támadni, hogy a flottaépítés célja Anglia legyőzete. Azt mondta, hogy amint Németország elkészül, azonnal támadni fog. Szerinte így tette 66-ban és 70-ben Bismarck és Moltke, úgy fogja ezentúl is termi mindig Németország.

S Roberts ezen aggodalmait aprópénzre váltotta a pártpolitika. Az unionisták azzal támadták évekig Asquithet, hogy nem gondolja eléggé a sziget védelmi érdekeit. Erőt vett Anglia közönségén egyike azon pánikoknak, amelyek hajdanában Franciaország miatt törtek ki, s amelyekről már említést tettem más helyütt.

S a védelmet a vélt nagy veszélyek ellen az angol közönség a szövetségesek rendszerében kereste. Lord Roberts heroikus eszközöket ajánlott, azt akarta, hogy Anglia is meghozza azokat az áldozatokat, amelyeket mindazon államok vállaltak, amelyek nagyhatalmak akarnak lenni s amelyek politikai önállóságot biztosítani akarják. Az angol társadalom egoizmusában azonban nem hallgatott Robertsre s látszólag kényelmesebb eszközökhöz folyamodott, a szövetségek politikájához, amelyért azonban drágábban fizet, mint amibe került volna a fegyverkezés.

Ha fegyverkeznek, fenntarthatna volna politikai szabadságát, a régi splendid isolationt. így azonban az a közhangulat fejlődött ki, hogy Franciaország hatalma Anglia legfőbb védelme és hogy Anglia semmi esetre sem tűrhetné el Franciaország legyőzete, bármi okból is keletkezzék a háború Franciaország és Németország között. Smith angol képviselő és unionista író a háború előtt állapítja meg, hogy Angliában csaknem általánosan el van ismerve, hogy jelenlegi helyzeté-

ben Anglia nem viselhetné el Franciaország legyőzését. Ezen benyomások olyan erősek, hogy azon hangulatjavulás ellenére, amely az utóbbi időben beállt, a kontinentális háború kitörésekor Anglia nem meri Németország győzelmeit megtűrni, hanem attól fél, hogy a győzelmes németeket a régi viszály emléke és az alkalom Angliára való támadásra fogja ösztökélni.

Egyik indoka a háborúnak, amint ezt Grey a háború előestéjén a parlamentben kifejtette, a kormány azon meggyőződése volt, hogy alig jár több gazdasági kárral a harcban való részvétel, mint a neutralitás.

Jellemző ez az okoskodás és szomorú, hogy a nagytekintélyű angol parlamentben nem talált cáfolatra, ez a cinikus felfogás, amely a háború kérdését úgy latolgatja, mint egy üzletet.

A háború csak akkor jogosult a modern világban, ha elkerülhetetlen, ha vitális nagy érdekek követelik; ezen esetben azonban jogosult a háború akkor is, ha nagy anyagi áldozatokkal jár. Elkerülhető háborút akkor sem szabad kezdeni, ha az anyagi kockázat nem túlságosan nagy, mert emberi életet másért nem szabad feláldozni, mint a legnagyobb nemzeti értékek védelmére, mint olyanért, amiért anyagi kárt is kell vállalni.

De meg is bosszulta magát Greynek a felületes okoskodása. Nem hiszem, hogy angol államférfiú ma ugyanazt merné mondani, amit a háború előtt a külügyminiszter állított. Az események világosan kimutatták, hogy téves volt Grey feltevése és hogy nem szabad ilyen csalóka alapon a nemzet biztonságát kockára tenni. Angliának máris számtalan milliója ment tönkre gazdasági cikkekben és hadihajókban, ami mind megmarad, ha neutralitását fenntartotta

volna. Az Emden egymaga illuzóriussá tette Grey számításait. És ezenkívül mennyi angol veszett már el a francia, a belga, a flandriai harctereken.

S ki tudja, mennyi keserves meglepetés vár még Angliára a háború során, amely mind egy-egy eleven cáfolata lesz Grey kalmár számításának. Grey nyilvánvalóan az elmúlt idők emlékének hatása alatt állott és nem értette meg az új kor szavát.

A múlt században Anglia kontinentális háborúi nagy részét mintegy páholyból nézte. Harcait nagy részben idegen emberanyaggal, pénzzel vásárolt katonasággal vívta. Ma azonban ez az idő lejárt. Igaz, hogy megvan a törekvés, japán és portugál erőket a tőlük idegen angol érdekek szolgálatára használni, de ez alig fog sikerülni. Japán elérte akaratát, aligha fogja magát idegen célokra felhasználtatni.

Portugáliának nagyon is nagy önérzete lesz ahhoz, hogy idegen szolgálatába álljon. Igaz, hogy indusok is verekszenek francia négerekkel keverten elnyomóik parancsszavára, de mindez nem elég ahhoz, hogy az angolokat pótolja. Anglia kénytelen társadalma színejavát a harctérre küldeni, a magáénál jobban szervezett haderő ellen. Talán arra sem gondolt Grey, amikor oly kevésre becsülte a háborúval járó kockázatot, hogy a mohamedán világgal is szembe fog kerülni.

De hiába, az egyszer megindított nagy küzdelmeknek minden fázisát előre kiszámítani nem lehet. Eddig a legnagyobb angol államférfiak mindig gondosan kerülték azt, hogy az izlámmal ellentétbe jöjjenek. Ma könnyelműen megkockáztatták ezt is és ezzel a két legfontosabb angol kolónia belbékéjét veszélyeztették. Általában ma sokkal veszélyeztetőbb

a kolóniák helyzete is, mint volt a múltban. A múltban Angliában vagy kontinentális hatalomnak roszszul támogatott koloniális hadseregével kellett megküzdeni, mint Kanadában és Indiában a franciák ellen XVIII. században, vagy csak a távoli tengerpartokról kiinduló expedícióval, mint aminőt még Bonaparte genieje sem bírt Egyiptomból sikerrel India ellen irányítani. Ma azonban mindez megváltozott. Ma a modern technika csodálatos erejű eszközeivel, Anglia maga könnyebben sebezhető meg, mint ez még nemrég lehető volt. Ma a tenger sem nyújtja többé azt a védelmet, amelyet még a napóleoni időkben nyújtott, mert sokkal gyorsabban lehet rajta áthatolni. Ma a gyarmatokat részben a tőszomszéd Törökország jól szervezett és vitéz hadserege, részben a búrok és a muzulmán alattvalók elégedetlensége veszélyezteti. Ilyen körülmények között Grey mondása könnyelmű volt, keservesen lakolhat érte nemzete.

Attól a gyanútól sem tudok szabadulni, hogy Anglia elhatározásának egyik oka a belpolitikai helyzet volt, az a gondolat, hogy csak a külső háború akadályozhatja meg a polgárháborút Írlandban.

Anglia ezen motívumai érthetők, de nem helyesek és nem szüntetik meg azt a súlyos felelősséget, amely reá nehezedik. Mert ha érthető, hogy a törtétek után, Angliának az ententehoz való csatlakozása után nehéz volt a neutralitást fenntartani és a barátokat a veszélyben elhagyni és ha nem alaptalan az az okoskodás, hogy az entente többi társainak legyőzetése Angliát izolálta és veszélyes helyzetbe hozta volna: még sem lehet tagadni, hogy Angliát csak hibái hozták abba a helyzetbe, hogy Németország győzelmétől tartania kellett, Semmi oka

sem volt arra, hogy Németországgal rossz viszonyba helyezkedjék.

Hibák vezették az ententehoz. Az angol nemzetnek összes legnagyobb hibái, az angol nemzetnek összes gyengéi összejátszottak abban, hogy németellenes politikát folytasson és hogy eddigi tradíciója ellenére a kontinentális táborok egyikébe besoroztassa magát. Irigység, félelem, a vetélytárs iránt érzett ellenszenv és a nagy áldozatoktól való tartózkodás bírták arra, hogy igazi szükség nélkül nagy államérdek kényszerítő nyomása nélkül németellenes politikát folytasson és a németellenes szövetséghez közelítsen s az így keletkezett helyzet szorította arra, hogy félelemből kezdjen háborút, attól való félelméből, hogy a német győzelem veszélyes következményekkel járhat reá. Pedig az ilyen háborúk szoktak a legveszélyesebbek lenni. Míg a tervszerűen támadó fél rendszeren jól választja meg az alkalmat, rendszeren erős és a hideg ész tanácsára hallgat, addig a félelem gyengeségre vall és az idegességet juttatja győzelemre a számító ész fölött.

VII. FEJEZET.

A háború közvetlen előzményei.

Előbbiek írása közben kaptam meg az angol, orosz és francia hivatalos okmány gyűjteményt a háború előzményeiről. Ezek a saját védelmükre és ellenünk csinált gyűjtemények is mellettünk bizonyítanak és meggyőznek arról, hogy azon diplomatikai hadjárat részletében is, amely a világháborút megelőzte, az entente volt a hibás.

Az orosz kormány vezető szerepét és legnagyobb felelősségét bizonyítja okmány szerű biztossággal a cár és Sándor, szerb trónörökös közötti sürgönyváltás. Amint a szerb kormány kézhezkapta azt a jegyzéket, amelyben a szerajevói gyilkosság következtében szükséges intézkedéseket követeltük tőle, azonnal Oroszországhoz fordult. Tőle várt tanácsot és gyámolítást. Ez természetes. Szerbia sohase mert volna az agresszivitás útjára lépni, ha nem számít Oroszországra, másrészt azonban tapasztalat tanította arra, hogy nem bízhatik feltétlenül Oroszország kitarására és ezért az utolsó lépések előtt Pétervárort új utasítást kellett kérnie.

A szerb trónörökös a sürgönyében a carra bízza a határozat jogát és kijelenti, hogy hajlandó azon követeleéseinket mind elfogadni, amelyeket a cár megjelöl.

Ezzel a cár kezébe teszi le országának a sorsát. E sürgöny után a cár egyetlen intése elég lett volna arra, hogy a békét biztosítsa. Ez az intés azonban elmaradt. Június 27-én a cár azt sürgönyzi az engedelmes hercegnek, hogy a békét kívánja ugyan, de ha ezen törekvés nem sikerül «Votre Altesse peut-être assurée qu'en aucun cas la Russie ne se désintéressera du sort de la Serbie».*

Az orosz kormány minden kétségen felül okvetlenül tudta, hogy ezen válasz háborút jelent, mert tudta, hogy Szerbia nem fogja a háborút kerülni, ha az orosz haderőt maga mögött érzi, és mert másrészt azt is tudta a közölt jelentésekből, hogy mi a monarchia belső megbomlásától és darabokra hullásától tartunk, ha nem bírjuk a szerb agressziót egyszermindenkorra visszaszorítani, tehát szintén nem fogunk engedni.

Az olasz külügyminiszter éleslátással meg is mondja (július 27) az entente hatalmainak, hogy Ausztria-Magyarország nem fog követeléseiből engedni és csak abban az esetben biztosíthatják a békét, ha Szerbiát engedékenységre bírják. Sasonow tudja azt is, hogy a velünk való összeütközésből a legnagyobb háború fog kifejlődni, amelyet az emberiség eddig ismert, hogy be fog avatkozni Németország, be fognak avatkozni az ő szövetségesei is, de azért nem szabadítja meg a világot e szörnyű veszélytől.

Az iratok tanúsága szerint Sasonow sokat beszélt békeszeretetről, mindenféle megoldási, közvetítési tervet kovácsolt szövetségeseivel együtt, de csak azt

* «Fenséged biztos lehet arról, hogy Oroszország semmiesetre sem fog megszűnni Szerbia sorsáról érdeklődni.»

nem teszi meg, ami a békét biztosíthatná; nem tesz kísérletet arra, hogy Szerbia által követeléseinket elfogadtassa. Az orosz kormány minden egyes cselekedete, szava és egész álláspontja bizonyítja, hogy a háború gondolatával már rég megbarátkozott keleti ambíció rabjává vált.

Ha Sasonow a világbékét fenn akarta volna tartani, nem bízta volna a döntést Pasicstra. arra a férfiúra, akinek életcélja volt Oroszországnak és az ententenak erejét a nagyszerb eszme szolgálatába állítani, hanem maga szabta volna azt meg, hogy követeléseink közül Szerbia melyiket fogadja el. Aki a káposztát meg akarja őrizni, nem bízza azt a kecskére.

Oroszország csak akkor mondhatott le a casus belli felett való döntés jogáról és ruházhatta azt a kis Szerbiára át, ha a háború érdemben úgy is el volt határozva és csak arról volt szó, hogy egy vagy két évvel előbb törjön az elkerülhetetlen harc ki.

Képzeltető, hogy egy orosz miniszter Szerbiára bízta annak megállapítását, hogy azon háborút mikor indítsa meg, amelyre úgyis elhatározta magát, de teljesen képzeltető, hogy akadjon olyan orosz államférfi, aki teljesen Szerbiára bízna, hogy állama viseljen-e általában háborút, vagy sem.

Oroszország offenzív célzatát különben bizonyítja már maga az a tény is, hogy nem bír más casus bellit felhozni, mint azt, hogy Szerbia tekintélyét akarja megvédeni. Szerbia tekintélyének intakt megtartása háború megüzenésének ürügyéül szolgálhat, ha jobb nincs és ürügyre okvetlen szükség van, de nem lehet annak igazi oka.

Teljesen ki van zárva, hogy olyan békés tendenciájú orosz kormány, amely csak saját országának

létérdekeiért hajlandó kardot rántani, Szerbia tekin-
télyének védelmére háborút kezdjen. Hisz Szerbia
tekintélye Oroszországnak nem egyszer «Hecuba» volt;
hisz nem rég tűrte el Szerbia megalázását, amikor
Szerbia sok heti fenyegetődzés után és fegyverkezés
után kénytelen volt letagadni azon meggyőződését
és addig hivatalosan elfoglalt azon álláspontját, hogy
az annexió az ő jogaiba ütközik és kénytelen volt
sok provokáció, sértegetés és inzultus után nekünk
jó szomszédi viszonyt ígérni.

Oroszország Szerbia ezen megalázását eltűrte, bár
annak a szemrehányásnak tette ki magát, hogy ő
bízta Szerbiát fel és aztán a veszély percében
cserbenhagyta.

Hisz Szerbia tekintélyén súlyos foltot ejtett a
sok gyilkosság, amelyért a szerbek viselik a felelős-
séget. És a Karagyorgyevics dinasztia méltóságának
súlyosabb és helyrehozhatatlanabb kárt okozott Orosz-
ország barátja és a mostani harcban szövetséges
társa, Anglia, mint bárki más tehette, amikor évekig
nem tartott követet a gyilkosság által megszenyezett
belgrádi udvarnál.

S nem lehet elhinni, hogy Oroszország épen a mai
összeütközés alkalmával azonosítja magát Szerbia
tekintélyével, amikor eljárását nem tartotta hiba
nélkülinek. Szövetséges, Grey egyenesen azt mondja,
hogy Szerbiát bizonyos fokig igenis szükséges meg-
alázni s maga Sasonow sem tagadja, hogy viselke-
kedése igazoltta tesz részünkről bizonyos méretű
retorziót.

Ugye hogy azt kellene elhinni, ha komolyan
venné az ember Sasonow magyarázatát, hogy a háborút
azért vállalta, mert szerinte valamivel mélyebben

akartuk Szerbiát megalázni, mint ahogy azt megérdemelte, ezt pedig valóban lehetetlen elhinni. Hazafias orosz kormány, Oroszország létét ilyen indokból kockára tenni sohasem merné.

És miért vérzett volna Oroszország Szerbia méltóságaért, amikor Montenegrónak, másik kedvenc fiának tekintélyét sem védte meg, amikor nemrég eltúrte, hogy mi hónapokig tartó harcok után, sok veszteség után kirendeljük Skutariból Nikitát, azon városból, amely után hön vágyott, s amelyet maga- a cár is neki szánt?

Ki higye, hogy Sasonow ma Oroszország létét az annyiszor megalázott Péter király tekintélyéért akarta kockáztatni, amikor semmibe sem vette Montenegró megalázását és teljes ellentétben mai politikájával, ridegen kijelentette, hogy Oroszország csak orosz érdekek miatt megy harcba? Ki hitte volna, hogy ugyanaz a miniszter, aki e bölcs szavakat mondta, csakhamar Szerbia tekintélye miatt kockáztassa meg a világháborút?

S mi lehet más, mint ürügy, amikor Sasonow a háború indoklására azt kénytelen állítani, hogy Oroszországnak Szerbia az, ami Angliának Belgium.

Ilyet csak az mond, akinek takarnia kell az igazságot. Hisz ezen állítás minden komolyságot nélkülöz, mert akkor sem bizonyítaná Oroszország eljárásának helyességét, ha az állítás maga igaz volna. Anglia ugyanis sohase csinált casus bellit Belgium tekintélyéből, hanem csak abból, hogy Belgium ne váljék ellenséges hatalom birtokává.

De maga a hasonlatosság is tarthatatlan. Belgium viszonya Angliához egész más, mint Szerbiáé Oroszországhoz. Belgium az a kapu, amelyen át Angliába

juthat az ellenség, amelyen át lehet a legkönnyebben Angliát megtámadni. Szerbián át pedig Oroszországot megtámadni, egyáltalában lehetetlen. Belgium Anglia tőzsomszédságában van, Szerbia több száz kilométerre az orosz határtól.

És Oroszország kétszínű játékát leleplezi az a konok merevség is, amelyet az egész tárgyalás alatt tanúsított.

A cári kormány az európai béke érdekében semmi áldozatot sem hozott, hanem kezdettől végig azon állásponton állott, hogy nem engedi, hogy Szerbiát olyan feltétel elfogadására kényszerítsék, amely Szerbia szerint állami tekintélyébe ütköznék, hogy nem engedi, hogy mi Szerbiát legyőzzük és ezáltal befolyásunk alá hajtsuk, hogy a szerb viszály Európa ügye, amelyben Oroszországnak döntő szó jut, amelyet vagy Anglia vezetése alatt álló európai konferenciának, vagy Oroszország velünk való közvetlen tárgyalásának kell elintéznie, nem pedig Szerbiával közvetlenül. Ezen tételek egyikéből se engedett Oroszország.

Már a mi ultimátumunk előtt, a francia köztársasági elnök látogatása alkalmával megállapodtak abban, hogy olyan követelésünket nem fogadják el, amelyet Szerbia «pourrait considérer comme une atteinte à sa souveraineté et son indépendance».*

Ezen állásponton áll mindvégig és a háború megüzenése után abban foglalja össze a háború okát, hogy Oroszország «admettait une solution pacifique de la question seulement dans une mesure qui n'impliquerait pas la diminution de la dignité de la Serbie comme État indépendant».**

* «suverenitása és függetlensége sérelmének tekinthetne».

** «Csak azon mértékben fogadhatná el a kérdés békés megoldását, amelyben az nem foglalná magában Szerbia önálló állami tekintélyének csökkenését.»

Oroszország csak abban bizonyította ezen egész válságos időben békeszeretetét, hogy nem bánta, hogy milyen methodussal éri el a kívánt célt, nemzetközi «konferenciával», «mediációval» vagy közvetlen konverzációval. A cél azonban változatlan maradt mindig, mindig az volt, hogy testünkben maradjon a szálka, hogy Szerbia töretlen erővel ellenségünk legyen és Oroszország rendelkezésére álljon mindenkor.

Oroszországnak a háborúért való felelősségét még fokozza a fegyverkezés terén követett eljárása. vette el az első olyan határozott ellenséges lépést nagyhatalom ellen, amelyet viszonzás nélkül hagyni nem lehetett, amikor seregének felét ellenünk mozgósította.

Mi ellene egy embert sem mozgósítottunk és csak nyolc hadtestet hívtunk zászló alá, csak annyit, amennyi okvetlen szükséges volt a 400,000 emberre becsült szerb hadsereg leküzdésére és erre Oroszország azzal felelt, hogy elismerten ellenünk mozgósított és csapatait a mi határaink felé indította.

Oroszország mozgósítása ellenben egyenesen és kizárólag csak ellenünk volt irányítva azzal a céllal, hogy engedékennyé tegyen és álláspontunk módosítására bírjon.

Erre nekünk nem maradt más hátra természet-szerűleg, mint egész hadseregünket készenlétbe helyezni.

De nemcsak ellenünk, hanem Németország ellen is Oroszország tette meg az első fenyegető lépést, amikor ezen általunk elkerülhetlenné tett intézkedéseinket ürügyül használta fel arra, hogy seregének másik felét is mozgósítsa annak dacára, hogy a német

kormány már eleve kijelentette, ép úgy a francia, mint az angol nagykövetnek, hogy mindaddig, amíg Oroszország csupán csak a déli hadtesteket mozgósítja, nem fog ellenintézkedéseket tenni, amint azonban az egész hadseregét zászló alá hívja, Németország ezt maga ellen intézett lépésnek fogja tekinteni és kénytelen lesz védekezni.

Mikor ezek ellenére Oroszország északi hadtesteit is mind mozgósította, tudva provokálta Németországot és megindította azt a folyamatot, amely a háborúhoz vezetett, anélkül, hogy erre a védelmi tekintet kényszerítette volna, mert egész hadseregének mozgósítása nélkül is tizennégy hadtestet állított az ellene rendelkezésre álló nyolc hadtestünkkel szemben. A világháborúnak az utolsó lökést ez az orosz mozgósítás adta meg, amint igen helyesen jegyzi meg maga a bécsi angol nagykövet is, mikor a háború kitörése után írt összefoglaló jelentésében azt mondja, hogy Oroszország ellenünk «Ausztia-Magyarország ellen» irányzott rendszabályának következményeit a történelem könyve jegyzi fel.

A cári kormány legfőbb felelőssége mellett azonban az iratok tanúsága szerint Franciaországot és Angliát is éri súlyos felelősség, amennyiben az ő magatartásuk adta meg Oroszországnak azt a bátorságot, hogy szembeszálljon velünk. Az orosz agresszivitás és keleti ambíció volt a világháború aktív előmozdítója és igazi oka, de ezt az agresszív politikát csak szövetségeseinek magatartása tette lehetővé.

Csak azért merte Oroszország a japán kudarc után keleti terveit és expanzióját újra felvenni, mert érezte, hogy Anglia és Franciaország németellenes

hangulatában és tendenciájában hathatós segítségre fog találni.

Franciaország felelősségét okmányszerűen bizonyítja, hogy amikor Sasonow azt mondja, hogy kész Szerbiáért a háború veszélyére, hozzá teszi, hogy «if she feels secure of the support of France»* és hogy a francia kormány erről a supportról azonnal biztosította. Már június 25-én jelenti az angol nagykövet Pétervárról, hogy a francia kollégájától tudja, hogy Franciaország kész Oroszországot támogatni. Július 29-én a francia kormány hivatalosan jelenti ki, hogy a köztársaság szövetségi kötelezettségeinek eleget fog tenni.

Anglia része a felelősségben szintén kétségtelen. Oroszországnak keleti politikája csak akkor vált merésszé, amikor tudta, hogy Anglia ellenségeskedésétől nem kell tartania. Az a nagy intimitás, amely Anglia és Franciaország között kifejlődött, az angol közvéleményben levő erős németgyűlölet és az a tény, hogy a két vezérkar egymással a közös haditerv kidolgozása miatt érintkezett, vált az oroszok bátrabb és agresszívebb politikájának kiinduló pontjává. Eduárd király alapozta meg azt a politikai helyzetet, amelynek előbb-utóbb háborúhoz kellett vezetnie, mert merészséget kölcsönzött azoknak, akiknek Európában egyedül volt okuk offenzív politika folytatására, mert fokozta a revanche gondolatának erejét és ez napirendre tűzte az orosz-szerb ambíció megvalósulását. Oroszország nehezen szalaszthatta el az alkalmat, hogy Anglia segítségével vagy legalább jóakaró neutralitásával harcoljon, azért amit eddig csak Anglia

* «ha biztosnak érzi magát arról, hogy Franciaország segíteni fogja.»

letörése után vélt elérhető, amikor még hozzá épen Anglia miatt ázsiai ellenségére, Japánra is számíthatott. Kuropatkin orosz hadvezér még néhány év előtt azzal érvelt a Balkán ambíciók ellen, hogy azok érthetők, de nem keresztülvihetők, mert Törökország és a középeurópai szövetségen kívül Anglia és Japán támadását provokálná.

Ma ezen ambíciók mellett felhozott legsúlyosabb érv az lehetett, hogy a két állam neutralitása biztos, segítsége valószínű. És valószínű, hogy a cár a jelenlegi háborút is csak akkor kockáztatta meg, csak akkor azonosította magát Szerbia tekintélyével, amikor már biztosra vehette, hogy Anglia Franciaország miatt melléje fog állani. A pétervári belga követ, amint ezt a német kancellár kiemelte, erre a tényre rá is mutat. 27-én írja, hogy az oroszok meg vannak arról győződve, hogy az angolok a franciákat védeni fogják, és hogy ez a tudat ad erőt a háború eszméjének. Az angol részről közölt iratok igazolják, hogy a belga követ nem csalatkozott és hogy az orosz kormány tényleg számított is az angol segítségre. Az orosz külügyminiszter július 24-én az angol nagykövet előtt kifejezi azt a meggyőződését, hogy Anglia úgy is be fog rántatni a háborúba «would in the end, be dragged into war». Ezen véleményét megismétli július 25-én és 30-án s ugyanezt mondja a francia köztársaság elnökének. E meggyőződés következtében nem is azt kívánják a barátságos hatalmak, hogy Anglia a részvételre obligót vállaljon, hanem csak azt, hogy ez elhatározását Berlinben jelentse ki, hogy szint valljon Németország előtt. S a hivatalos iratokból azt is látni, hogy Grey magatartása nem volt alkalmas a Parisban és Pétervárott belé helyezett bizalmat megrendíteni.

Az angol államférfiak a francia és orosz kérdezősködés közben egyszer se mondják, hogy Nagybritannia nem fog beleavatkozni, hanem kitértek a végleges határozat elől. Július 24-én az angol nagykövet azt válaszolja Sasonownak, hogy kormánya nem fog «föltétlen» obligót vállalni a segítségnyújtásra, hogy azonban hite szerint hajlandó lesz a német kormányt arra figyelmeztetni, hogy az általános háború esetén Anglia alig fogja neutralitását fenntarthatni. Július 31-én azt mondja Grey «at the present moment we could not undertake any definite angegement».*

Grey amellett elismeri, hogy Franciaországot a becsület és az érdek rántja be a harcba és annyira megy, hogy kétszer értesíti a német kormányt arról, hogy nem fog neutrális maradhatni, hanem Franciaország mellé fog állani s ezt közli az entente hatalmaival.

Grey nem tudja eltitkolni azon tényleges meggyőződését és benső elhatározását, hogy a háborúban részt fog venni, amelyet már 25-én világosan megsürgönyöz Buchanannak, a pétervári angol nagykövetnek, amikor azt mondja, «ha azonban a háború kitörne, akkor annak a további fejleményei minket a részvételre fognának kényszeríteni».

Az angol kormány ezen nyilatkozatai tehát nem szüntethették meg Franciaországnak és Oroszországnak beléje helyezett reményét, csak azt a benyomást keltették, hogy Grey nem akar a harcra biztatni és nem akarja magát feltétlen segítségre kötelezni, nehogy a háborút előidézze és le nem tagadható felelősséget vállaljon a bekövetkező eseményekért, hogy

* «a jelen percben semmi végleges kötelezettséget sem vállalhatunk.»

azonban előbb-utóbb magáévá fogja tenni Franciaország ügyét. Grey összes nyilatkozatai olyanok, hogyha neutrális maradt, azt a szemrehányást érdemelte volna meg, hogy nem volt olyan őszinte, mint jóbaráttal ilyen tragikus órákban lenni illik, mert egyszer sem mondta, hogy a háborúba nem fog keveredni, ámbar látta, hogy számítanak reá. Grey tehát semmit sem tett a béke érdekében.

Bátorítóan hatott az orosz kormányra és közvéleményre az is, hogy Anglia már 27-én kezdett fegyverkezni, amennyiben a manőverek céljaira mobilizált flottát nem engedi demobilizáltatni. E tény ugyan nem volt olyan jelentőségű, mint Oroszországnak ellenünk elrendelt mobilizálása, mert nem indította meg azt az egymás ellen való fegyverkezést, amelynek a vége az ultimátum és a háború megüzenése lett, mégis új gyú-anyagot dobott a közhangulatba, biztatóan hatott a háborús pártra az entente államokban és Anglia kormányának szándékaira gyanús világot vet.

A hivatalos iratcsomag azt is bizonyítja, hogy Anglia se lépett arra az útra, amely egyedül biztosíthatta volna a békét, arra az útra, hogy Szerbiát engedékenységre bírja és Oroszországot visszatartsa Szerbia feltétlen védelmétől. Angliának egész működése is abban merült ki, hogy különböző utakon és módokon minket puhítson és bírjon meghátrálásra, ámbar annak reménye kezdettől saját diplomáciájának jelentése szerint minimális volt.

Furcsa benyomást csinált, hogy miként ismerik el tisztelettel angolok, a franciák és az oroszok egymás békeszeretétét, mikor tulajdonképpen egyik se hozott a legkisebb áldozatot sem a béke érdekében,

mindegyik csak azon dolgozott, hogy a mi megalázásunkkal végződjék az a válság, amely nálunk elkövetett gyalázatos merénylettel és forradalmi mozgalmakkal kezdődött meg.

Az entente magatartására tehát nem vet kedvező világot a védelem céljából általuk közölt iratváltás sem és sokkal kedvezőbb az a kép, amelyet a kettős szövetség viselkedéséről maga az ellenséges közlemény is ad. Míg az entente nem hoz olyan casus bellit fel, amely arányban állana a háború iszonyaival és káraival s míg lehetetlen komolyan feltételezni, hogy igazán csak a felhozott érv, azaz Szerbia tekintélyének teljes megóvása vezethette volna Oroszországot a fátumszerű elhatározásában, addig a nekünk tulajdonított okok elegendők bármilyen veszélyek elfogadására, s az entente által közölt okmányokból látni, hogy mi olyan érdekeket láttunk kockán, amelyekért mindenünket feláldozni jogunk, sőt kötelességünk is volt. Minket nem idegen államok tekintélye vezetett, sőt még nem is saját prestigeünk, mi kizárólag csak saját legvitálisabb érdekeinkért rántottunk kardot. Július 26-án azt jelentettük ki Pétervárott, hogy nem akarunk hódítani, nem akarjuk Szerbia integritását sérteni, csak saját «tranquillité»*-nkat akarjuk biztosítani.

Július 29-én a francia kormány motívumainkról azt mondja, hogy «decomposition intérieure»-tól** féltünk, s azért akarunk garanciákat szerezni Szerbiával szemben, meg akarjuk büntetni Szerbiát a múltért és garanciákat akarunk kapni jövőbeni magatartása

* «nyugalmunkat».

** «belső felbomlástó».

tekintetében. Ha általában indokolható még a háború, úgy kérdzem nem azzal indokolható-e, hogy egy idegen állam belügyeinkbe avatkozik rendszeresen azzal a céllal, hogy területi integritásunkat megsértse?

Maga Sasonow elismeri (július 26.), hogy «L'intention qui a inspiré ce document (Szerbiához intézett jegyzékünket), est legitime si vous n'avez pas d'autre but, que de protéger votre territoire contre les menées des anarchistes serbes».* És csak az eszközöket kifogásolja. Az angol diplomátia is azon meggyőződésen van, hogy mi nagyhatalmi állásunkat és birodalmi egységünket érezzük veszélyeztetve, ezért akarunk Szerbiával leszámolni.

Az egész bűn még az entente szemében is legfeljebb csak az lehet, hogy legitim céljainkat, létünket, legvitalisabb érdekeinket valamivel hatályosabb eszközökkel akartuk megvédeni, mint ők azt méltányosnak tartották és megengedni óhajtották, ami pedig valóban megbocsátható bűn, mert talán nem túlságos szerénytelenség, hogy valamely állam jobban véli tudni, hogy mivel szüntetheti meg a határai között történő izgatást, mint az idegen és ha valamivel komolyabban akarja saját magának létérdekeit megvédeni, mint ellenségei.

Míg az entente csak olyan okokat bír felhozni a maga eljárásának indokolására, amelyek józanul csak akkor bírhatták Oroszországot a háborúra, ha keleti ambícióját akarja megvalósítani és velünk háborúra készül a legközelebb úgy is, szövetségesei pedig a német veszély és a németgyűlölet hipnózisa

* «Az a cél, amely a jegyzéket irányította, jogos, ha nem akart mást, mint területüket a szerb anarchizmus üzelmei elöl megmenteni».

alatt állottak, addig az általunk felhozott okok kényszerítő erejük és eljárásunkat akkor is megmagyarázzák, ha minden offenzív célnak teljesen kizáró defenzív politikát folytatunk.

S míg az entente adatai bizonyítják, hogy ők tényleges áldozatok a világbéke érdekében nem hoztak, addig ugyanezek az adatok igazolják, hogy mi, a sértett, a veszélyeztetett fél, mi a világbéke érdekében igen komoly engedményeket tettünk. Ámbár eleinte azt hangoztattuk, hogy összes követeléseinkhez ragaszkodunk s Szerbiával való viszálunk kettőnknek olyan ügye, amelyhez senkinek legkisebb köze sincs s hogy ezért nem fogadunk el semminemű közvetítést, hanem közvetlenül Szerbiával intézzük el az integritásunk ellen irányuló támadást, később, amikor Oroszország beavatkozásától is kellett tartanunk, mégis megváltoztattuk álláspontunkat. Hajlandóknak nyilatkoztunk a négy hatalom közvetítését elfogadni, ezenkívül közvetlen tárgyalásba bocsátkoztunk Oroszországgal és kinyilatkoztattuk, hogy a békénél sem fogunk olyan feltételt kívánni, amely Szerbia szuverenitását sértené. Az entente teljes megelégedését fejezte ki s azon reményben volt, hogy az ügy békésen intézhető el.

Az okmányokból is látszik továbbá, hogy míg mi Szerbiával akartunk csak leszámolni és nem akartuk a világháborút, sőt amint az entente-diplomácia kiemelte, nem is hittünk benne, addig Oroszország mindjárt kezdetben tudta, hogy elhatározásával és beavatkozásával a világnak a legnagyobb méretű világháborúját fogja előidézni.

VIII. FEJEZET.

Összefoglalás.

Oroszországban az ázsiai ambíciókat a balkáni ambíció váltotta fel.

Egyik irányban elállta a cárok útját Japán, a másikban megnyitotta Anglia németellenes politikája, amely azt a váratlan alkalmat látszott nyújtani, hogy talán Anglia segítsége mellett fogja azt a célt elérhetni, amelyet eddig Anglia vérevel és pénzével akadályozott meg.

Oroszország balkáni akciójának alapjává Szerbiát tette és felkarolta a nagyszerb eszmét, az egyetlent, amely a Balkánon még a felforgató politikája számára feltétlen rendelkezésére állott.

Amikor erre határozta el magát, bizonyosságát adta annak, hogy el van készülve a velünk való háborúra, mert azt az eszmét tette magáévá, mely csak a mi bukásunk által valósulhatott meg.

Talán nem akart az orosz kormány ez idén már megtámadni, talán szívesebben várt volna arra, hogy a megerősödött Szerbia tovább fejlődjék, hogy saját segédforrásai is még jobban kifejlődjenek, hogy stratégiai vasútvonalakat építhessen, hogy a francia véd-erőtörvény is teljesebben érvényesüljön, hogy Anglia is jobban készüljön el a nagy mérkőzésre, hogy új

uralkodónk legyen. Ma talán szívesen megelégedett volna azzal, hogy a nagyszerb agitáció mindinkább gyöngítse kohéziókat. De olyan útra tért, amelyre józanul csak akkor léphetett, ha el volt a velünk való háborúra tökéelve.

Mi már régóta láttuk a veszélyt. Nem egyszer felmerült vezető körökben az a gondolat, hogy déli határainkon rendet kell teremteni és erős kézzel véget kell vetni az ellenséges agitációknak és Szerbiát meg kell törni, vagy irányának megváltoztatására bírni, de a békeszeretet mindig erősebb volt ezen akaratumknál és minden egyes összeütközésnél megelégedtünk a közvetlen veszély megszüntetésével.

Ilyen körülmények között történt az a gyilkosság, amelyet ugyan nem a vezető államférfiak terveztek, amely azonban mégis a hivatalos körök munkájának véres gyümölcse volt.

Ezen merénylet után nem tolhattuk tovább ki a szerb kérdés tisztázását. Elcsüggedéshez, önérzetünk végleges megtöréséhez és a szerb kihívás fokozódó vakmerőségéhez vezetett volna, ha a szerajevói gyalázatos és vakmerő gyilkosság után sem lépünk a legmesszebbmenő eréllyel Szerbia ellen fel.

De még akkor sem határoztuk el magunkat az egyszerű retorzióra, azon erő megtörésére, amely már annyi kárt okozott nekünk és olyan ellenséges szellemet tanúsított, hogy számtalanszor megigazolta volna a háború megindítását, hanem még akkor is utat kívántunk nyitni a békés megoldásnak.

De Oroszország nem akarta, hogy Szerbia az általunk nyitva tartott útra lépjen, mert félt, hogy Szerbia őt elhagyja, ha megalázáson kell keresztülmennie és Oroszország elveszti azt a segítségét,

amely velünk szemben olyan mérhetetlenül becses és Oroszország nem foghat akkor két tűz közé szorítani, amikor akarja.

Ebből a félelemből keletkezett a háború. Mi bárminő olyan megoldásba belenyugodtunk volna, amely garanciát nyújt arra, hogy Szerbia politikai irányát megváltoztatja, de nem abban, hogy az entente védelme Szerbiát támadásának s bűntényének következménye elől megmentse, nem abban, hogy Szerbia az eddigi út követésére legyen felbízva, nem abban, hogy eddigi bűneiért meg ne lakoljon.

Oroszország pedig csak ilyen megoldásba akart belemenni, amely fenntartja Szerbia agresszív akaratát és erejét. Saját offenzív céljai miatt nem engedhette azt meg, hogy mi a kétoldalról való támadás veszélyétől szabaduljunk. Inkább ma kezdte meg a háborút Szerbiával együtt, minthogy annak tegye ki magát, hogy valamivel később Szerbia nélkül történjék meg a mérkőzés.

A mi egyetlen célunk az volt, hogy belső békénket biztosítsuk és megszüntessük a határainkon belül folytatott agressziót, Oroszországé, hogy azt fenntartsa és ezzel a későbbi háború kilátásait javítsa. Ezért vált a háború szükségszerűvé.

A németek fajuk becsületességével támogattak bennünket azon törekvésünkben, hogy a szerb kérdést megoldjuk európai komplikáció nélkül és olyan garanciákat nyerjünk, amelyek az eddigi üzemek folytatását megakadályozzák. A császár mindent megtett, hogy a kérdést lokalizálja, de mint hű barát, nem akart olyantól visszatartani, amit követelnünk kellett. Amint látta, hogy a szerb kérdést izolálni nem lehet, hogy Oroszország Szerbia tekintélyéért hajlandó a

háborút megkockáztatni, akkor már csak egy célt ismert, a tárgyalásokat úgy vezetni, hogy a döntés gyors legyen és a győzelem kilátásait fokozza.

Nem tehetett mást Németország. Érezte, hogy az entente politikájának éle ellene van irányítva, hogyha megretirálunk, a háború csak el lesz halasztva, de nem elkerülve, s hogy a megalázással megvásárolt halasztás, bukásunkat pecsételné meg.

Így indult meg a világháború. A felelősséget érte elsősorban Oroszország, másodsorban szövetségesei viselik. Mi csak védtük magunkat, lelkiismeretünk ezért méltán tiszta és nyugodt.

Merítsünk bátorságot e tudatból a kitartásra, érelyes és kíméletlen harcra a békéig, azon békéig, amely csak istenítélet lehet, azok fölött, akik a legnagyobb bűnt követték el, amelyet a civilizált világ ismer, mert az egész világtörténelem legpusztítóbb és legkárosabb háborúját indították meg kellő jog és ok nélkül, nem azért, mert másképen nem teheték, hanem azért, mert úgy akarták.

TARTALOM.

	<i>Lap.</i>
I. Fejezet. Ausztria-Magyarország	3
II. « Németország és Törökországa	25
III. « Szerbia	37
IV. « Oroszország	44
V. « Franciaország és Japán	56
VI. « Anglia	59
VII. « A háború közvetlen előzményei	91
VIII. « Összefoglalás	106